Bratovština i hospital sv. Duha u Splitu u srednjem i ranom novom vijeku

Irena Benyovsky – Tatjana Buklijaš

Adresa za dopisivanje:
Irena Benyovsky
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10, 10 000 Zagreb
E-mail: irenabenyovsky@hotmail com

Institucije autora:

Dr. sc. Irena Benyovsky
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10, 10 000 Zagreb

Mr. sc. Tatjana Buklijaš, dr. med.
Department of History and Philosophy of Science
Cambridge University
Free School Lane, Cambridge CB2 3RH, UK

Odsjek za povijest medicinskih znanosti
Institut za povijest i filozofiju znanosti
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Gundulićeva 24, 10 000 Zagreb

Kratki naslov: Bratovština i hospital Sv. Duha u Splitu

Sažetak
Na osnovi građe iz dosad neistraženog fonda „Arhiv crkve i bratovštine sv. Duha“ u Nadbiskupskom arhivu u Splitu prikazat će se povijest crkve, bratovštine i hospitala sv. Duha od početaka do 17. stoljeća kad je hospital pretvoren u instituciju za skrb mletačke vojske. Vrijeme osnutka crkve i bratovštine smješta se u prvu polovicu 14., a hospitala u 15. stoljeće. Razmatra se mogući utjecaj hospitalskog reda te posebice bratovština sv. Duha, koje su se tijekom 14. stoljeću iz Rima proširile Europom te prema uzoru na rimski *Santo Spirito in Sassia* ustanovljavale i održavale hospitale, na osnutak splitske bratovštine sv. Duha. Potom se prikazuje organizacija, tradicije, imovina i djelovanje splitske bratovštine Sv. Duha. Ona se uspoređuje s drugim bratovštinama, posebice onima istoga titulara, koje u isto vrijeme djeluju u dalmatinskim gradovima i Dubrovniku. Na koncu se naglašava važnost proučavanja karitativnih djelatnosti bratovština, poput hospitala, ne samo za vjersku i kulturnu povijest već i kao izvora za istraživanje odnosa bratovština i centralne vlasti posebice u razdobljima gospodarske i političke nestabilnosti kakvo je bilo 17. stoljeće na istočnoj obali Jadrana.
Ključne riječi
Bratovštine; Hospitali; Sv. Duh; Split; Dalmacija

Abstract
Researching the yet uninvestigated archival fund 'Archives of the Church and Confraternity of Santo Spirito' in the Archbishopric archives in Split provides a basis to reconstruct the history of the church, confraternity and hospital of Santo Spirito in Split from its beginnings to the

17th century when the hospital was converted into an institution for medical care of the Venetian military. The first mention of the confraternity and the church is situated in the early 14th and of the hospital in the 15th century. The influence of the hospital order and confraternities of Santo Spirito, which in the 14th century spread from Rome across Europe, to the foundation of the Split confraternity is discussed. An emphasis is placed on the importance of hospital Santo Spirito in Sassia that in the medieval and early modern Europe became a model for the establishment and management of hospitals. Next, the organisation, tradition, property and activities of the confraternity of Santo Spirito in Split are examined and compared with other confraternities of the period in Dalmatia and Dubrovnik, in particular those bearing the same name of Santo Spirito. Finally, the significance of studying charitable activities of confraternities such as hospitals is stressed not only as an important source for religious and cultural history, but also for research into the relationship between confraternities and central authorities, in particular in the politically and economically instable periods such as the 17th century at the Eastern Adriatic Coast.
Keywords
Confraternities; Hospitals; Santo Spirito; Split; Dalmatia

Uvod

Tema ovog rada su bratovština i hospital sv. Duha u Splitu u razdoblju kasnog srednjeg i ranog novog vijeka, od osnutka bratovštine do prenamjene hospitala iz civilne u vojnu instituciju. Bratovštine, kao udruge čija je svrha međusobno pomaganje, pojavljuju se na istočnoj obali Jadrana u 12. stoljeću, otprilike istodobno kao i u susjednoj Italiji.[1] Prema svrsi i članstvu ih možemo podijeliti na vjersko-strukovne, koje su okupljale ljude istog zanimanja odnosno zanata, te vjerske, koje su bivale utemeljene uz određenu crkvu ili samostan, uglavnom djelovale na ograničenom teritoriju, te uz socijalni imale i naglašeniji vjersko-dobrotvorni karakter.[2] I jedne i druge nazivane su prema svecima-zaštitnicima. Prema svojoj organizaciji, bratovštine su bile samostalne lokalne organizacije ili podružnice matične nadbratovštine (*archiconfraternitas*), koja je obično imala središte u Rimu.[3] Zadaća bratovština se prvenstveno odnosila na potporu članovima i njihovim obiteljima poput novčane pomoći kod bolesti u obitelji, pomoći pri ukopu, osiguranja miraza i sl. U razvijenom i kasnom srednjem vijeku ta se socijalna uloga bratovština institucionalizirala i proširila u nekim slučajevima na cijelu zajednicu pa su bratovštine često upravljale skloništima za siromahe i napuštenu djecu te osnivale hospitale za bolesne, stare i nemoćne. Djelovanje bratovština se stoga u nekim aspektima počelo približavati pa i preklapati s djelovanjem komunalnih vlasti. Tako je i splitska bratovština Sv. Duha, koja je nastala vjerojatno u prvoj polovici 14. stoljeća, u 15. stoljeću osnovala te upravljala hospitalom koji je sve do 17. stoljeća bio jedina ustanova za skrb bolesnih, starih i nemoćnih siromaha u gradu Splitu. U našem radu pokušat ćemo rekonstruirati vrijeme osnutka crkve, bratovštine i hospitala sv. Duha na temelju njihova prvog spomena u bratovštinskim i gradskim spisima, te razmotriti mogući utjecaj reda i bratovština pod titularom *Santo Spirito* koje se u 14. stoljeću iz Rima šire Europom s ciljem osnutka hospitala. Prikazat ćemo organizaciju, tradicije, imovinu i djelovanje splitske bratovštine sv. Duha te je usporediti s odgovarajućim značajkama drugih bratovština u istom razdoblju, posebice onih s titularom sv. Duha. Na koncu, pozvat ćemo na istraživanje dobrotvornih djelatnosti bratovština poput osnivanja i održavanja hospitala kao dragocjenih izvora ne samo za vjersku i kulturnu prošlost, već i za uvid u odnos snaga između bratovština i centralne gradske vlasti, posebice u ekonomski i politički nestabilnim razdobljima kakvo je bilo 17. stoljeće na istočnoj obali Jadrana.

Izvori

Temeljni izvori za naše istraživanje nalaze se u Nadbiskupskom arhivu u Splitu, u fondu „Arhiv crkve i bratovštine Sv. Duha“.[4] Fond sadrži dokumente o organizaciji, imovini i

[1] Literatura o bratovštinama u talijanskom srednjem i ranom novom vijeku je mnogobrojna. Vidi primjerice: Christopher Black, *Italian Confraternities in the Sixteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press 1989; John Henderson, *Piety and Charity in late medieval Florence*, Oxford: Clarendon Press, 1994; Nicholas Terpstra. *Lay confraternities and civic religion in Renaissance Bologna*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

[2] Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb: Školska knjiga 1997, 237; Tomislav Raukar, “Komunalna društva u Dalmaciji u 14. stoljeću”, *Historijski zbornik* 33-34 (1982), 139-209, 195-197; Tomislav Raukar, „Srednjovjekovni grad na južnom Jadranu: prostor i društvo”, u: *Spomenica Ljube Bobana, 1933.-1994*. Danko Zelić, „Šibenske crkve, postanak grada i utemeljenje šibenske biskupije“, Josip Ćuzela i dr (ur.) *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298.-1998*., Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ 2001, 791-802, 797-798. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest filozofskog fakulteta, 1996, 43-50.

[3] Lovorka Čoralić, „Izbori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike“, *Croatica Christiana periodica* 27 (1991), 88-96; Vjekoslav Štoković, „Poslovne knjige istarskih bratovština – značajni izvori za proučavanje društvene i gospodarske povijesti (jedan primjer iz Tara na Poreštini)“, *Vjesnik Istarskog Arhiva* 1 (1991), 85-95; Irena Benyovsky, “Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima”, *Croatica Christiana periodica* 41 (1998), 137-160, 157.

[4] O Nadbiskupskom arhivu i njegovim fondovima: Slavko Kovačić, „Kancelarija i arhivska građa splitske nadbiskupije od 1506. do 1833“, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije (Zbornik radova posvećenih sedamdesetgodišnjici života Danice Božić-Bužančić)* 12 (1996), 301-326. Voditelj Nadbiskupskog arhiva (dalje: NAS), don Slavko Kovačić, prenio je 13. svibnja 1985. „Arhiv crkve i bratovštine Svetog Duha“ (dalje: ABSD) iz

djelatnostima crkve, bratovštine i hospitala raspoređene u nekoliko cjelina. Za naše istraživanje važne su knjige pod brojevima 1-8 koje sadrže najstarije dokumente: pravne i financijske spise, razne spise o bratovštinskim zemljama u distriktu, o grobnicama koje su zapečaćene godine 1786. u vrijeme kuge itd. Treba istaknuti nevezanu knjigu pod brojem 8 koja sadrži odredbe i račune bratovštine; popise bratima iz 16. stoljeća, oficijala, grobova u crkvi, kapelana, svećenika; Zajedno s popisom pokretnina i nekretnina u vlasništvu crkve i bratovštine, ova je knjiga naslovljena *Quaderno dele intrade de Sancto Spirito*, a «obnovio» ju je *Iacomo de Abaco del MDXXV a di primo novenbrio*. Stariji *Quaderno* nije sačuvan. Na koncu, za naše istraživanje bila je važna i knjiga br. 10, u kojoj se nalazi prijepis najstarijih oporuka i dokumenata sv. Duha, napravljen u razdoblju 1781.-1801. godine, a koji je sastavio bratim sv. Duha Francesco Antonio Corir, u suradnji sa ser Pierom Boghetichem i ser Pierom Corirom koji su regeste oporuka preveli na talijanski.[5]

Pored «Arhiva crkve i bratovštine sv. Duha», koristile smo i dokumente koji se čuvaju u Državnom arhivu u Splitu i Državnom arhivu u Zadru.[6] O najranijoj karitativnoj i hospitalskoj djelatnosti bratovštine, najviše je podataka sadržano u apostolskoj vizitaciji iz 1579. godine, Agostina Valiera, *Congregatione del Concilio; Visita apostolica: Dalmazia* C. 57, koja se čuva u Vatikanskom Tajnom Arhivu.[7] Također smo koristile i dvije vizitacije koje se čuvaju u Državnom arhivu u Splitu: *Visitatio prima generalis Stephano Cosmi Archiepiscopo Spalatensi* (1682.-1683.), te *Visitatio Generali Archiaepiscopi Stephani Cupilli* iz 1714. godine. Konačno, za uvid o opću povijest reda, bratovština i hospitala Sv. Duha, od velike je važnosti bila knjiga *De capite sacri ordinis Sancti Spiritus. Dissertatio in qua ortus, progressusque ordinis totius, ac speciatim Romanae Domus amplitudo, praerogatiuum Ius et Oeconomia differuntur*, autora Petrusa Saulniera iz 1649.[8]

Red, bratovštine i hospitali sv. Duha općenito

Štovanje nekog sveca upućuje na utjecaj određenog duhovnog kruga. Titular sv. Duha pojavljuje se u južnoj Europi vrlo rano, primjerice u Raveni već u 6. stoljeću.[9] Na istočnoj obali Jadrana titulari sv. Duha također se pojavljuju u ranom srednjem vijeku.[10] Međutim, funkcija i značaj sakralnih objekata promijenila se od ranog do razvijenog srednjeg vijeka pa su tako primjerice prigradske crkve memorijalno-grobnog karaktera u nekim slučajevima postale gradske s liturgijskom namjenom.[11] Nažalost, nedostatak ranosrednjovjekovnih pisanih i arheoloških izvora onemogućuje preciznu rekonstrukciju ovakvih procesa. Tako je i crkva sv. Duha u Splitu o kojoj će biti riječi u ovom radu pregrađena u 14. stoljeća od starije ranosrednjovjekovne crkve, moguće istog titulara.[12] Uskoro je uz crkvu osnovana bratovština, a nešto kasnije i hospital koji se razvio u kontekstu širenja novog vala hospitalstva u Europi.

---

crkve sv. Duha u NAS gdje se danas nalazi pod inventarskim brojem 430/100/3. Ovom prilikom želimo mu se zahvaliti na velikoj susretljivosti i pomoći pri istraživanju.

[5] Neke od tih oporuka očuvane su i u originalu, te se uglavnom podudaraju s prijepisom i potvrđuju mu vjerodostojnost. Ipak, treba biti oprezan jer je prva oporuka, Andrije Alessija, a čiji je original sačuvan, datirana u prijepisu 1304. umjesto 1504. godinom.

[6] Državni arhivu u Splitu, Split (dalje DAS), *Testamenti e Codicilli uperti e pubblicati nel 1541.* (dalje TC), sv. 22, svš. 1, passim.

[7] Apostolsku vizitaciju Agostina Valiera koja se čuva u Tajnom vatikanskom arhivu transkribirala je i ljubazno nam ustupila na korištenje kolegica Jadranka Neralić kojoj ovom prilikom zahvaljujemo.

[8] *Lexicon für Theologie und Kirche*, Freiburg-Basel-Rom-Wien: Hereder 1995, 1315-1316; Petrus Saulnier, *De capite sacri ordinis Sancti Spiritus. Dissertatio in qua ortus, progressusque ordinis totius, ac speciatim Romanae Domus amplitudo, praerogatiuum Ius et Oeconomia differuntur*, Romae: Typographum Regium 1649.

[9] Branka Migotti, *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*, Zagreb: JAZU 1990, 9.

[10] B. Migotti, *Rankokršćanska topografija*, 37.

[11] B. Migotti, *Ranokršćanska topografija*, 66.

[12] U pravilu jednom uspostavljena posveta nije mijenjala niti ako je privremeno prestao kultni kontinuitet. Dvostruka posveta često upućuje na dva različita horizonta, od kojih jedan može biti kasnoantički koji nastavlja kontinuitet, a drugi srednjovjekovni. B. Migotti, *Ranokršćanska topografija*, 68.

Naša je pretpostavka da se osnutak bratovštine sv. Duha u Splitu događa pod utjecajem prvoosnovane rimske hospitalske bratovštine *Santo Spirito in Sassia* i njezine bolnice. Ova najpoznatija srednjovjekovna bolnica, nastala je pod direktnim utjecajem reda sv. Duha (*Ordine di Santo Spirito*) koji je osnovao Guy de Montpellier vjerojatno oko 1175. godine u Montpellieru u Francuskoj.[13] Bulom *Hiis praecipue* od 22. travnja 1198., papa Inocent III je definirao red Sv. Duha kao zajednicu čija su zadaće karitativne djelatnosti a posebice hospitalstvo. Temelj reda su bila pravila sv. Augustina te s hospitalstvom osobito povezani pojmovi *caritas*, *communio* i *gratia*.[14]

Starija literatura, poput radova poznatog povjesničara reda i bratovštine Petrusa Saulniera iz 1649. godine i Pietra de Angelisa iz 1960-tih, datira osnivanje bratovština sv. Duha po cijeloj Europi već u 13. stoljeće, odnosno ubrzo nakon osnutka hospitalskog reda.[15] Prema najnovijim istraživanjima Andreasa Rehberga, bratovštine sv. Duha pojavile su se međutim tek u drugoj polovici 14. stoljeća, kada datira poznatu *Liber regulae fraternitatis Santo Spirito*.[16] Pravi procvat ovih bratovština smješta se u razdoblje od 15. stoljeća nadalje.[17] Ponovni uzlet bratovština, a osobito hospitala sv. Duha, događa se nakon Tridentskog koncila kada njihovo djelovanje bulama potiču pape Julije II 1506., Leon X 1514. i Klement VII 1528. godine. Međutim, nisu sve bratovštine sv. Duha bile direktno, institucionalno osnivane iz matične rimske. Možemo pretpostaviti da su mnoge osnivane i «samoinicijativno», pod utjecajem novog duhovnog vala te su, uz iznimku osnutka hospitala, često bile vrlo slične ostalim gradskim bratovštinama. Čini se da je to bio slučaj i u Dalmaciji, iako je teško donositi zaključke zbog slabe istraženosti ovog reda i bratovštine i u europskoj i u hrvatskoj historiografiji.

Pojava i širenje bratovština i hospitala sv. Duha u Dalmaciji vremenski odgovara dataciji koju je predložio Rehberg. Naime, iako su datumi osnutka gotovo bez iznimke nepoznati, bratovštine sv. Duha se na istočnoj obali Jadrana se u izvorima počinju pojavljivati u 14. stoljeću, a hospitali nešto kasnije to jest u od druge polovice 14. stoljeća nadalje. Njihova je djelatnost često odgovarala ciljevima koje propisuju papinske bule, to jest karitativnim i hospitalskim djelatnostima, i to mnogo izrazitije od drugih bratovština. Od dalmatinskih bratovština sv. Duha možda je najpoznatija trogirska čija je matrikula iz 1428.-1429. najbolje istražena i sačuvana od sviju matrikula sv. Duha na istočnom Jadranu.[18] Ova je bratovština je

[13] „Heilig-Geist-Orde“, *Lexicon des Mittelalters*, Quelle, CD-ROM-Ausgabe, Verlag J. B. Metzler 2000, LexMA 4, 2028-2029; Guerrino Pellicia – Giancarlo Rocca (ur.), *Dizionario degli istituti di perfezione*, Roma: Edizioni Paoline 1969, 994.

[14] Pellicia-Rocca, *Dizionario degli istituti*, 996. Već 23. travnja 1198. uslijedila je bula *Religiosam vitam eligentibus* kojom je Inocent III potvrdio osnivanje prvih hospitala u Europi pa je godine 1204. sagrađen hospital sv. Marije in *Sassia* u Rimu, ubrzo preimenovan u *Santo Spirito de Sassia*, koji se pod papinim pokroviteljstvom pretvorio u najslavniju bolnicu na svijetu. Andreas Rehberg, „Nuntii, Questuarii, Falsarii; L'ospedale di S. Spirito in Sassia e la raccolta delle elemosine nel periodo avignonese“*, Mélanges de l'éole française de Rome*; *Moyen Âge* 115 (2003) 1: 41-132; 41. Catholic Encyclopedia http://www.newadvent.org/cathen/07415a.htm (zadnji put mijenjano 15. rujna 2003).

[15] Pietro De Angelis, *L'ospedale di S. Spirito in Sassia* II, Rim, 1960-1962, 218.

[16] Andreas Rehberg je upozorio da se su de Angelis i Saulnier svoje tumačenje temeljili na papinskim bulama falsificiranim u avinjonskom razdoblju, koje su smatrali originalima. Prema njemu, u kriznim su se avinjonskim vremenima stvarali falsifikati papinskih bula iz 13. stoljeća kako bi se regulirale indulgencije. A. Rehberg, *Nuntii*, 129.

[17] Da bi privukao donacije i “vratio sjaj” originalnim idejama reda *Santo Spirito*, papa Eugenio IV 1446. godine daje bratovštini sv. Duha pravno-religioznu osnovu za djelovanje, pozivajući se na “starije” dokumente o njezinu postojanju još u 13. stoljeću; Piero de Angelis, *L'Archiconfraternita ospitaliera di Santo Spirito in Saxia*, Rim, 1950, 349. Diskutabilne bule su iz predavinjonskog razdoblja, odnosno iz razdoblja pape Klementa IV (*Gratum Deo credimus* 1267.), Nikole IV (*Cum dilectis filiis* 1289.) i Bonifacija VIII (*Deo credimus* 1302.), ali se pretpostavlja da su falsifikat iz vremena pape Eugenija IV. Idući papa, Siksto IV, godine 1478. potvrđuje djelovanje bratovštine, reorganizira je, te dozvoljava bratimima izbor prokuratora - laika ili religioznih osoba.; Rehberg, *Nuntii*, 123-124.

[18] Cvito Fisković, “Dva pravilnika trogirskih bratovština na hrvatskom jeziku”, *Čakavska rič* 1 (1971), 103-111, 99; Branka Pecarski, "Jedna trogirska minijatura 15. stoljeća", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 12 (1960), 146-147.

već 1357. preuzela gradnju i održavanje gradskog hospitala Sv. Duha, koji je služio kao utočište za siromašne i bolesne.[19] O bratovštini crkve sv. Duha u Šibeniku podaci postoje od 15. stoljeća, od kada je sačuvan i arhiv sv. Duha, s matrikulom.[20] Šibenska bratovština nije osnovala hospital, iako se uz crkvu sv. Duha, *in contrada Sancti Spiritus* nalazio hospital osnovan od bratovštine Gospe od Kaštela.[21] I u Omišu je postojala crkva sv. Duha, sagrađena u 16. stoljeću, koja je imala i bratovštinu, a crkva sv. Duha spominje se i u Škripu na Braču.[22] Bratovština sv. Duha u Dubrovniku spominje se samo 1348. godine kada se bratovština sv. Duha pripojila bratovštini sv. Spasitelja.[23] Godine 1399. spominju se bratovština i hospital sv. Duha u Kotoru.[24] O djelovanju bratovština sv. Duha u Istri i područjima sjevernog Jadrana imamo malo podataka.[25]

Sačuvano znakovlje dalmatinskih bratovština sv. Duha nije identično sa znakovljem bratovštine *Santo Spirito in Sassia* ili hospitalskog reda *Santo Spirito* čiji je znak bio dvostruki križ (*croce doppia*).[26] Habiti su bili dugački do poda, crvene boje za klerike· a azurne za svjetovnjake.[27] Najdetaljniju informaciju o znakovlju jedne dalmatinske bratovštine sv. Duha pruža minijatura na matrikuli sv. Duha u Trogiru koju je naslikao trogirski slikar i član te bratovštine, Blaž Jurjev.[28] Tu je župan naslikan u svjetloplavoj kabanici s kukuljicom sa žutim krznom oko vrata, a bratimi iza njega nose bijele tunike (*tunicha, toniga* ili *tuniga)*.[29] Pavao Andreis ih također spominje kao bijele, opasane pasom, s (jednostrukim!) crvenim

[19] Marija Karbić, Zoran Ladić, "Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001), 161-254, 172-228; Ante Belas, "Brašćina sv. Duha u Trogiru", *Jadranski dnevnik* 183 (1938), 9; Pavao Andreis, *Povijest grada Trogira* 1, Vladimir Rismondo (prev.), Split: Čakavski sabor (1978), 89-90,

[20] Krsto Stošić, "Crkvica i bratovština sv. Duha u Šibeniku", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* L/1928-29 (1932), 400-414.; Zelić, "Šibenske crkve", 791-802. Petric smatra da je bratovština sv. Duha u Šibeniku osnovana prije 1220. godine;

[21] Stjepan Petric, «Bratovštine u Šibeniku», *Croatica Christiana Periodica* 39 (1997), 97-135, 98.

[22] Omiška crkva sv. Duha je poznata po oltarnoj pali Palme Mlađeg s prikazom Silaska Duha Svetoga; Kruno Prijatelj, „Pala 'Silaska Duha' Palme Mlađeg u Omišu", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 66-69 (1954-1957) 2, 202-204; Lovorka Čoralić, „Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini", *Croatica Christiana Periodica* 31 (1993), 49-128, 81, 87; Cvito Fisković, „Historički i umjetnički spomenici u Škripu na Braču", *Jadranski dnevnik* 95 (1938), 9-10.

[23] Bratovština sv. Spasitelja se 1432. godine zajedno s bratovštinom sv. Petra Apostola pripojila poznatoj trgovačkoj bratovštini sv. Antuna opata, popularno nazivanoj Antunini. Ovaj podatak nalazi se u Matrikuli bratovštine Antunina u Državnom arhivu Dubrovnik, a za njega se zahvaljujemo kolegici Zrinki Pešordi.

[24] Damir Karbić, "Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine 13. do početka 16. stoljeća", *Historijski zbornik*, 44 (1991), 43-76, 70; Miloš Milošević, «Bratovština sv. Duha u Kotoru i njeni članovi pomorci (XIV-XVI) stoljeće», *Godišnjak pomorskog muzeja* 11 (1963), 115.

[25] Mihovil Bolonić, *Bratovština sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku, Kapari (1323-1979) i druge bratovštine na otoku Krku*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (1975), 10; Marija Mogorović Crljenko, „Hospitali u Istri u srednjem i ranom novom vijeku", *Povijesni prilozi* 23 (2002), 105-117; Primjerice, u Novoj Vasi postojala je župna crkva sv. Duha. Vidi Ivan Grah, „Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (nastavak i kraj)", *Croatica Christiana Periodica* 21 (1988), 63-106, 69.

[26] Agostino da Fivizzano, predstojnik reda od 1591. do 1594. godine, objasnio je kako taj dvostruki križ označava želju za služenjem siromašnima i bolesnima. Isto objašnjava i kroničar *Santo Spirito* iz 17. stoljeća, Saulnier, koji opisuje da su taj znak pripadnici reda su nosili i na svojim habitima (*capae*, *mantella*).

[27] P. Saulnier, *De capite*, 90; *Dizionario degli istituti*, 1008.

[28] A. Belas, *Brašćina Sv. Duha*, 9-10.; B. Pecarski, *Jedna trogirska*, 149. U oporuci iz 1448., sastavljenoj u Zadru, Blaž Jurjev je ostavio jednu kuću bratimima Sv. Duha te novac za hospital i hodočasnike, kao i novac za izgradnju gradskih bedema; Igor Fisković, "Gotička kultura Trogira", *Mogućnosti* 10-11 (1980), 1036-1066, 1059. Igor Fisković, "Povijesno i umjetničko značenje Blaža Jurjeva Trogiranina", *Blaž Jurjev Trogiranin, katalog izložbe*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (1986), 18-28.

[29] B. Pecarski, *Jedna trogirska*, 147-148. Trogirsku je minijaturu Cvito Fisković datirao 1428. godinom, budući da je tada župan bio bojadisar Marko Stjepanov, a koji je i zapisan u najstarijem popisu bratima iz 1429. godine; Cvito Fisković, «Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Stonu», *Prilozi povijesti umjetnosti u Splitu* 13 (1961), 114-132, 128-129.

križem na vrhu kukuljice i na prsima.[30] Trogirska minijatura Blaža Jurjeva, između ostalog, prikazuje barjaktara sa crvenom zastavom na kojoj je crnom bojom naslikan mletački lav.[31]

Osnovni razlog isticanja znakovlja u dalmatinskoj komuni bilo je naglašavanje zajedništva i gospodarske snage bratovštine, kao i određenje spram drugih sličnih grupa, a što se izražavalo štovanjem tradicija i kultova. To se najizražajnije vidjelo tijekom procesija na blagdane, posebice na dan zaštitnika bratovštine, kad su bratimi oblačili bratovštinske habite i nosili zastave sa svojim znakovljem.[32] Znakovlje trogirskog svetog Duha, uključujući boju habita, se međutim razlikovalo od rimske bratovštine istog titulara. Treba ipak reći da i splitska vizitacija iz 1579. godine spominje bijele habite bratima sv. Duha, a da se i napuljska *Compagnia dello Santo Spirito* često nazivala i *Compagnia dei Bianchi* prema boji odore.[33] Ovo zapažanje valja nadopuniti tvrdnjom Andreasa Rehberga da je poznati opis bratima *Santo Spirito in Sassia* sporan, odnosno da postoje različiti i međusobno suprotni prikazi.[34] No ipak, u nedostatku čvrstih dokaza o direktnoj vezi između rimske i splitske bratovštine, naša je pretpostavka da je *Santo Spirito in Sassia* bio tek model institucije i središte širenja novog kulta. Kao takav je prihvaćen i u našim obalnim gradovima gdje se pod titularom sv. Duha osnivaju institucije sličnih aktivnosti, ali ponešto modificirane i prilagođene lokalnim okolnostima i potrebama društva.

Prvi spomen bratovštine, crkve i hospitala sv. Duha u Splitu

Pojava bratovština u Splitu događa se u razdoblju komunalnog uzleta u razvijenom srednjem vijeku. Iz 13. stoljeća potječu najranije bratovštine, sv. Ivana Krstitelja u Splitu i Blažene Djevice Marije u Splitskoj na Braču. Iz 14. stoljeća potječu poznate bratovština svetih Anđela, sv. Duje, sv. Luke i sv. Petra *de Magnis Lapidibus* u gradu, sv. Nikole *de Serra* pri istoimenoj crkvi na Marjanu.[35] Kao jedina obrtnička bratovština u tom razdoblju spominje se ona mornarska sv. Nikole od Sdorije iz 1349. godine.[36] Do 15. stoljeća u Splitu je djelovalo najmanje dvanaest bratovština, a godine 1683. ih je postojalo najmanje osamnaest.[37] Kako točnih podataka o osnutku Sv. Duha nemamo, u ovoj sekciji ćemo prikazati građu iz koje se može zaključiti u kojem razdoblju je pregrađena crkva te osnovani bratovština i hospital sv. Duha u Splitu.

Grga Novak prvi spomen bratovštine sv. Duha u Splitu smješta najkasnije u 1369. godinu i to na temelju dokumenta iz godine 1370. u kome se bratovština spominje u ispravi od 13. svibnja o diobi između Dujma i Nikole, sinova Mihe Madija.[38] Novak pronalazi i spomen iz 20.-23. veljače 1373. godine, u inventaru dobara pokojnog Novaka Sladinovića. Međutim, u arhivu bratovštine sv. Duha sačuvan je prijepis oporuke već od 21. svibnja 1340. kojom Dujam Tumtiçević bratovštini oporučno ostavlja 10 lira.[39] U notarskim se spisima splitske

---

[30] P. Andreis, *Povijest*, 307.

[31] Dva lika na minijaturi u crnom s crvenim križem su, prema Cviti Fiskoviću, oficijali ili "stariscine od Banke" koje spominje matrikula; C. Fisković, *Neobjavljeno djelo*, 129; Kruno Prijatelj, "Umjetnički profil slikara Blaža Jurjeva", *Blaž Jurjev Trogiranin*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (1986), 9-18.

[32] Benjamin Mcree, "Unity or Division? The Social meaning of Guild Ceremony in Urban Communities", u: Hanawalt, Barbara A., Reyerson Kathryn L (ur.) *City and Spectacle in Medieval Europe*, Minneapolis-London: University of Minnesota Press (1994), 189-208; Bram Kempers, "Icons, Altarpices, and Civic Ritual in Siena Cathedral, 1100-1530", *City and Spectacle in Medieval Europe*, Minneapolis-London: University of Minnesota Press (1994), 89-137.

[33] Black, Italian confraternities, 51.

[34] A. Rehberg, *Nuntii*, 129

[35] Grga Novak, *Povijest Splita* I, Split: Splitski književni krug (1957), 393.

[36] G. Novak, *Povijest Splita* I, 394; I. Benyovsky, *Bratovštine*, 141-142.

[37] Perislav Perić, „Splitski kaštel i novi prilozi topografiji samostana sv. Klare u Splitu", *Građa i prilozi za povijest Dalmacije (Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Danice Božić-Bužančić)* 12 (1996), 171-207; 189-180.

[38] G. Novak, *Povijest Splita* II, 846-847.

[39] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 1.

komune, bratovština prvi put spominje 16. studenog 1343. godine.[40] Prema tom dokumentu, Nikola ser Teodozija i Krestol Nikole Kuteja (*Nicola ser Theodosii procurator et Chrestolus Nichole Cuthey guastaldus fraternitatis sancti Spiritus*), zastupnici bratovštine sv. Duha, daju na obrađivanje Radelji Špurjaniću pola zemlje s ledinom na Visokom, *ad Turçellam* za 3/5 prihoda, a 7. veljače sljedeće godine spominju se zemljišta bratovštine sv. Duha *posita ad Lacculi*.[41] Iz ovog ranog razdoblja sačuvano je u prijepisu iz 18. stoljeća nekoliko oporuka iz 1347. i 1348. kojima se bratovštini ostavljaju zemlje.[42]

U prilog našoj tvrdnji da je bratovština osnovana u prvoj polovici 14. stoljeća, indirektno govore i podaci o crkvi sv. Duha odnosno o promjeni imena gradske četvrti gdje se i danas nalazi crkva sv. Duha. Tako statut iz 1312. godine spominje da su se vijećnici u gradsko vijeće birali iz svake od četvrti: sv. Dujma, sv. Martina, sv. Klare i sv. Marije.[43] No prema ulomku zapisnika vijeća iz 1348. godine, grad Split bio je razdijeljen na četvrti koje su se zvale sv. Dujma, Sv. Martina, Sv. Klare i Sv. Duha.[44] Godine 1357. godine se ponovno umjesto sv. Duha spominje četvrt sv. Marije.[45] Kako u dokumentima nalazimo spomen i četvrti sv. Mihovila (umjesto Klare), i sv. Petra (umjesto sv. Martina), čini se da su neke četvrti imale dva imena, odnosno da nova imena nisu nužno ili barem ne odmah u potpunosti zamjenjivala stara. To sigurno nisu bila imena gradskih župa, jer je Split imao samo jednu gradsku župu u srednjem vijeku.[46]

Ime sv. Marije je očito bilo staro ime za sjeverozapadnu splitsku četvrt, vjerojatno prema crkvi sv. Marije *de Taurello* iz 11. stoljeća, uz koju je kasnije nastao i ženski samostan istog imena, a koja se nalazi u blizini i južno od crkve sv. Duha.[47] Tomislav Marasović analizirao je granice pojedinih faza u razvitku splitskog zapadnog predgrađa, te zaključio da se granična linija iz 11. stoljeća može rekonstruirati upravo prema položajima crkava sv. Duha, sv. Marije *de Taurello*, sv. Martina i Gospe od Dobrića, koje su bile izvan naselja, a ulaze u prostor grada ozidavanjem u 14. stoljeću.[48] Prema Marasoviću, na mjestu srednjovjekovne bratovštinske crkve sv. Duha, nalazila se starija, predromanička građevina. Od starije jednobrodne građevine s apsidom iz predromaničke faze sačuvan je zapadni pročelni zid i ulomak zabata oltarne ograde ukrašen pleterom.[49] U 14. stoljeću crkva se pregrađuje te ukrašava freskama gotičkog i kasnije renesansnog stila. Bratovštinski spisi spominju i različite relikvije poput moćnika sv. Jakova koja se i danas nalazi u crkvi sv. Duha.[50] Vizitacija iz 1625. godine opisuje crkvu s tri oltara, kapelom sv. Jeronima i obiteljskim grobnicama.[51]

---

[40] *Splitski spomenici, Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Çove iz Ankone od 1341. do 1344*. I, (ur.) Jakov Stipišić Zagreb: HAZU (2002), 221-222.
[41] J. Stipišić, *Splitski spomenici*, 286.
[42] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 1.
[43] *Statut grada Splita*, (ur.) Vladimir Rismondo, Split, Splitski književni krug (1987), L. I, c. XXXI.
[44] G. Novak, Povijest Splita II, 846.
[45] G. Novak, *Povijest Splita* II, 846.
[46] Daniel Farlati, *Illyricum sacrum* IV, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti (1769), 15. U talijanskim gradovima župe su na polju dobrotvornog rada bile zasjenjene aktivnošću bratovština. U 16. stoljeću institucija župe je bila učvršćena, ali bratovštine ne gube na utjecaju; Brian Pullan, "Support and redeem: charity and poor relief in Italian cities from the fourteenth to the seventeenth century", *Continuity and Change* 5 (1990), 177-207, 184.
[47] G. Novak, *Povijest Splita* II, 846.
[48] Tomislav Marasović, *Prva stoljeća grada Splita*, Split: Mala splitska biblioteka (1998), 37; G. Novak , *Povijest Splita* II, 850.
[49] T. Marasović, *Prva stoljeća*, 37.
[50] NAS, ABSD, Knj. 10, 98'; Deša Diana. „Liturgijski predmeti splitskih crkava u 'Bogatstvu i ubožtvu Jerolima Kavanjanina'", *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 12 (1996), 361-368.
[51] DAS, *Visitatio prima generalis Stephano Cosmi archiepiscopo spalatensis* (1682-1683), fol. 15-15', 28. (*Visitavit ecclesiam sti Spiritus cuius cultui assistit tertia ex societatibus civitatis, modo constans ex 50 fratribus quae processionibus cum cappis albis laneis solet interesse. Ecclesia habet 3 altaria, quorum cura ad confratres incubit. Est item capella divo Hieronymo dicata, haeredum ut dicitur, familiae bucardellae, quasi detecta et penitus nuda: super quod donatio sua illma. se reservavit. Interimiussit statim eam a sor di B. expurgari, vidit digitum quem ferunt esse sti Jacobi fratris domini, argento inclusum (de quo tamen nullum est documentum)*

Prvi je sačuvani pisani spomen crkve s titularom sv. Duha iz 1341. godine kupoprodajni dokument iz te godine spominje da su krojač Krisan i njegova žena Obrada prodali Julijanu Stjepanovom kamardu, koja se nalazila na terenu kapitula kraj crkve sv. Duha, a blizu komunalnih zidina, i to uz cijenu od 16 libara. Instrument datiran 9. studenim 1386. godine spominje kupnju *5000 pietre per la chiesa*.[52] U oporuci od 29. lipnja 1390. Marin Petrachia ostavlja sredstva *per la Fabricha della Chiesa*, koja se očito pregrađuje u to vrijeme.[53] I dvije godine kasnije, 20. lipnja 1392. Nikola Mazzolich oporučno ostavlja 10 malih libara *per fare la Chiesa*.[54] Crkva se potom spominje 1397. godine u popisu biskupskih dobara.[55] *Fabricha* se spominje i kasnije, kao primjerice 1403. godine, kada Dujam Orese *lascia per la fabrica della chiesa di San Spirito libre 10*.[56] Oltar crkve se spominje u oporuci od 20. siječnja 1411. godine, u kojoj *Tomaso sartor da Traù* ostavlja (nakon smrti supruge) svoju kuću per *far diver le cose all'altar di S. Spirito*.[57] I tijekom 16. stoljeća ostavljaju se veća sredstva za crkvu,[58] a i dalje se spominje *fabrica della Chiesa*, koja je skupljala sredstva za izgradnju i ukrašavanje crkve.[59] Knjiga bratovštine sv. Duha sadrži popis grobnica iz 1525. godine koje su se nalazile u crkvi te većinom pripadale istaknutim članovima bratovštine ili uglednim Splićanima.[60]

Uz crkvu i bratovštinu, nalazio se i hospital sv. Duha koji je vjerojatno osnovan dosta kasnije od bratovštine. U dosadašnjoj je literaturi prevladalo mišljenje da Split nije imao niti jedan hospital u srednjem vijeku.[61] To se mišljenje zasnivalo na dokumentu iz 1604. godine, u kojem se splitsko Veliko vijeće tužilo mletačkoj vladi da zbog siromaštva grada ne može uzdržavati hospital. Međutim, u oporuci Nicole de Albertija iz 1438. spominju se '*poveri de l'ospedal*' iako se ne navodi i ime tog hospitala.[62] U sačuvanim spisima bratovštine sv. Duha hospital se prvi put spominje 1488. godine. Također, veći broj dokumenata iz 16. stoljeća pokazuje da je hospital u tom razdoblju bio u punoj funkciji. Prema izvoru iz 1504. znamo da se nalazio uz crkvu (*L'ospitale destinato a poveri di questa città, attaccato alla chiesa*), te da se već iste godine tražila izgradnja nove kuće koja bi imala bolje uvjete.[63] Potom se u dokumentu od 30. studenog 1564. spominje se da se traži oslobađanje od desetine za

illumque jussit reponi decenter in antiquo sacello exciso in petra duabus clavibus muniendo. Sacra ecclesiae supellex est satis sufficiens. Redditus ducatorum 50 circiter, praeter 3 quaedam parva terrena, licet olim pluribus dotata fuisse dicatur. Opera missarum nulla. Sed confratrum pecunia missae dieb. omnib. festivis celebrantur. Et alia quaedam onera ut in visitate Bondumeri a a. 1652.).

[52] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 2.

[53] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 1.

[54] Također: *1398 li 18 Maggio Punto di testamento di Giacomo Nocio lascia L. 60 alla chiesa di Santo Spirito*; NAS, ABSD, knj. 10, fol 1.

[55] Daniele Farlati, *Illyricum sacrum* III, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti (1765), 344.

[56] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 2.

[57] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 2v.

[58] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 3, 4v (1502 li ... *Punto del Testamento di Niccolò Babanich lascia per la chiesa Ducatti no. 25 da lire 6 l'uno e fù sentenziato li 22 febrario 1535; 1536 li 3 ottobre sentenza di lire 4 lasciate per legato per la chiesa1539 li 2 Gennaro Sentenza contro Nicolò Lucich di lire 25 per la chiesa; 1590 li 16 Gennaro Sentenza di Lire 25 per la chiesa*).

[59] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 4v (*1549 li 10 novembre Punto del testamento di Francesco Umerich lascia alla fabrica della chiesa Lire 4; 1577 li 17 lugno punto del testamento di Zuanne Bessich Citadino di Spalato di Lire 200 per la fabrica della Chiesa*).

[60] Unutar kapele sv. Jerolima spominju se tri: jedna grobnica majstora Petra Kakočevića zlatara za njega i potomke; te grobnica ser Jeronima Franciscusa te jedna zajednička za bratime sv. Duha. Pet praznih grobnica te je godine (*sepultra vachua*) pripadalo bratovštini sv. Duha. Spominje se i oltar sv. Stjepana; NAS, ABSD, knj. 8, fol. 21'-23.

[61] G. Novak, *Povijest Splita* III, 1532-1533; D. Karbić, „Marginalne grupe“, 43-76; Bazala, „Prolegomenon“.

[62] Oporuku Nicole de Albertija donosi Cvito Fisković u članku „ Splitski lazareti i leprozoriji“, *Acta historica medicinae pharmaciae et veterinae* 3 (1963) 1-2, 5-26.

[63] NAS, ABSD, fol. 147, 1504 (*...Scuola debbano propentar li fondanti, come possedono l'Ospitale destinato a Poveri di questa citta, attaccato alla Chiesa; Oggi in altro sito e stato traspostata il loco Ospitale, ne s'atrova in dicta casa, e pochi...parti...*).

samostane svetog Arnira, sv. Marije, sv. Klare i hospitala sv. Duha (*hospedal di San Spirito*).[64]

U zaključku, osnutak bratovštine i crkve Sv. Duha na temelju prikazanih podataka smještamo u razdoblje polovice 14. stoljeća, po svemu sudeći prije 1340. godine. Prema tome, pojava ove bratovštine u Splitu odgovara s jedne strane širenju bratovštine sv. Duha Europom, a s druge, valu osnutka novih bratovština u Splitu oko polovice 14. stoljeća. Čini se, međutim, da karitativna djelatnost bratovštine u početku nije bila institucionalizirana, jer je hospital, prema dosad poznatim podacima, osnovan tek u 15. stoljeću.

Organizacija bratovštine sv. Duha u Splitu

Pri osnutku su bratovštine redovito su donosile svoje statute ili matrikule, temeljne dokumente kojima se uređivala njihova organizacija, područje i vrsta djelovanja, te donosila specifična pravila koja su se odnosila na lokalne običaje ili strukovne potrebe te koja su se prilagođavala sastavu i osobitostima određene bratovštine i sredine, baš kao i gradski statuti. Najstariji sačuvani bratovštinski statuti dalmatinskih gradova potječu s kraja 13. i početka 14. stoljeća, kao primjerice statuti bratovštine sv. Mihovila u Gružu iz 1290. ili sv. Križa u Kotoru iz 1298. godine. Već u najstarijoj matrikuli, sv. Mihovila, utvrđuju se dužnosti i prava bratima koja su njegovala vjerska i humanitarna načela srednjovjekovnog društva, usklađujući se sa komunalnim zakonima gradske zajednice.[65] Stoga je razumljivo da o bratovštini te donekle i hospitalu sv. Duha u Splitu saznajemo najviše iz sačuvane, do danas neistražene, Matrikule sv. Duha (1524/1525), uz pomoć ostalih spisa sačuvanih u «Knjizi bratovštine sv. Duha», većinom oporuka, donacija, popisa nekretnina i sl. Prema Matrikuli i ostalim spisima pokušat ćemo konstruirati prikaz 'života' bratovštine u Splitu kasnog srednjeg i ranog novog vijeka: njezinu organizaciju, prava i dužnosti bratima, vjerske i svjetovne djelatnosti, te imovinski status. Kako o organizaciji i djelovanju bratovštine prije donošenja Matrikule iz 1525. godine znamo malo te nam oporuke i pojedini sporadični dokumenti iz ranog razdoblja daju tek slabi uvid u početni razvoj ove institucije, u sljedećim ćemo se odlomcima usredotočiti na organizaciju i djelovanje bratovštine oko i nakon 1525. godine.

Ustrojstvo i članovi bratovštine

Abecedni popis članova bratovštine sv. Duha u Splitu iz 1525. godine, s nekoliko naknadnih unosa i promjena kojima su zabilježeni novi i umrli članovi, zabilježio je 107 članova od čega 6 naknadnih članova i 29 žena. Bratimi su uglavnom bili pučani, no u popisu se nalazi i nekoliko plemića. Također, iako su članovi većinom bili Splićani, bilo ih je i iz drugih mjesta poput Ankone, Brača, Krete ili Venecija.[66] Popis je dorađen 1528. godine, s velikim izmjenama, koje su upisivane do 1539. godine. Uočljivo je da su članovi razdijeljeni u «one koji su u bratovštini ostali» (54) i umrle bratime (33), pri čemu je ostatak možda pobjegao iz grada. Ovaj nagli pad broja članova je vjerojatno bio posljedica velike kuge koja je pogodila jadransku obalu 1526./1527. godine.[67]

Prvi sačuvani popis oficijala bratovštine datira iz 1524. godine, nakon kojeg slijede popisi koji su izvršavani svake ili barem svake druge godine. Sačuvani su popisi napravljeni do 1561. godine. Popisi su redovito rađeni u studenom ili prosincu, dakle krajem godine.[68] Bratimi Sv. Duha bavili su se raznovrsnim zanimanjima: bili su kovači, bojadisari, mornari, krojači, postolari, itd. Birale su se tri grupe službenika: dva prokuratora, dva župana i četiri (osim u godini kuge 1527. kada ih je bilo samo 2) gastalda. Također se biralo i 9 članova za *Li tredise* („Vijeće trinaestorice“), neku vrst bratovštinskog “malog vijeća” koje je odlučivalo na

[64] Ivo Frangeš (ur.), *Zlatna knjiga grada Splita*, Split: Književni krug (1996), 481.
[65] I. Benyovsky, Bratovštine, 157.
[66] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 58-60.
[67] T. Rukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 174.
[68] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 120'.

skupovima uz većinsko članstvo.[69] Preostala 4 člana do potrebnih 13 činili bratovštinski oficijali, najvjerojatnije 2 župana i 2 prokuratora (gastaldi su uglavnom bili pomoćnici županima). Zamjetno je, uostalom, da su prokuratori i župani, baš kao i preostala devetorica u „Vijeću trinaestorice“ uglavnom majstori i plemići. Ista imena ovih očito najznačajnijih oficijala, nalazimo i u popisima zakupa kuća i zemalja.
Pravila za primanje novih članova u bratovštinu, kao i podatke o odlučivanju i ponašanju pri bratovštinskim sastancima nalazimo u dokumentu od 11. studenog 1528. godine[70] O primitku novih članova glasalo se tajno, kuglicama (*balota*; SI-NO), te se novi član smio primiti samo uz suglasnost svih bratima koji se nalaze u zemlji u tom trenutku. Ostale su se odluke bratovštinskog vijeća donosile ako je na sastanku (*congregation*) "vijeće Trinaestorice" i većina bratima (*mazor parte*) glasala pozitivno. Na sastancima bratovštine, bratimi su se morali javljati za riječ i govoriti jedino ako im je bilo dozvoljeno, a u protivnom su plaćali 2 solda kazne.[71] Sastanci su se održavali u velikoj dvorani (*sala mazor*) koja se nije smjela koristiti noću *per che non e licito ne onesto*. Tako su se očito pokušali spriječiti tajni sastanci bratima. Također, bilo je zabranjeno iznajmljivati dvoranu drugima bez dozvole kongrege bratovštine. Primjerice bratovština sv. Katarine, koja je iznajmljivala kuću u vlasništvu sv. Duha, s posebnom je dozvolom mogla održavati svoje sastanke u dvorani sv. Duha.[72]

Pravila bratovštine su također regulirala i vjersko ponašanje bratovštine. Misa za mrtve morala se 1515. godine pjevati *ogni primo luni del mese* za duše umrlih bratima, a oni koji bi odbili su morali platiti 2 solda.[73] Mnogi Splićani, koji nisu nužno bili članovi bratovštine, su ostavljali legate bratovštini i hospitalu uz uvjet da im se pjevaju mise *pro anima ... in gessia de Santo Spirito*.[74] Misu su služili svećenici sv. Duha (*preti di San Spirito*), kojih se 1535. spominje desetorica i koji su se morali pridržavati istih odredbi kao i bratimi i kapelan.[75] Iz te grupe svećenika birali su se kapelani bratovštine. U knjizi bratovštine upisana su imena kapelana tijekom 16. stoljeća, te pravila vezana uz njihov izbor i vršenje službe.[76] Godine 1524. na sastanku bratovštinske skupštine, u velikoj sali, u prisutnosti 50 bratima, novi je kapelan postao Zorzi Celidonio, prethodno jedan od svećenika sv. Duha. Odredili su mu se i posebni uvjeti: morao se strogo pridržavati svih pravila iz bratovštinske matrikule; imao je iste obveze kao i bratimi, primjerice pjevati određene mise ili u slučaju izostanka platiti 2 solda, te svetkovati dane koje slavi bratovština: dan sv. Duha, sv. Andrije i druge, *secondo ha fato i altri precedenti capelani*.[77] Konačno, kapelan je mogao produžiti svoju službu u bratovštini sljedeće godine, ali samo ako su bratimi bili zadovoljni njegovim služenjem, a za što su mu godišnje plaćali 75 lira.

Kako vidimo iz sačuvanih izvora, splitska je bratovština sv. Duha okupljala izrazito šarolik skup članova: plemiće i pučane, različita zanimanja, muškarce i žene. Iako se iz učestalosti izbora na bratovštinske službe može zaključiti da su neki bratimi uživali veći ugled, od sviju se očekivalo jednako poštovanje strogih pravila.

Imovina bratovštine

Posjedovanje imovine davalo je bratovštinama određenu pravnu i gospodarsku samostalnost unutar komunalnog uređenja. Iako su karitativne djelatnosti, odnosno pomaganje bratima, održavanje hospitala, održavanje crkava i hospitala te priređivanje svetkovina iziskivale

[69] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 153 (*...nela congregation de XIII et dela mazor parte deli fradeli ...*).
[70] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 144'.
[71] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 145'.
[72] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 144'.
[73] NAS, ABSD, knj. 2, fol. 5.
[74] To je, primjerice, 1506. godine naručila za svoga pokojnog muža, Radoslava, udovica Jakova Ivana Zakočevića marangona, koji je bio član bratovštine. DAS, TC, fol. 116; NAS, ABSD, knj. 10, fol. 4.
[75] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 98'.
[76] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 89'.
[77] Pored sv. Duha i Andrije slavili su se i drugi blagdani: tako je godine 1432. određeno da 1. svibnja, na dan sv. Filipa i Jakova, svećenici i kapelan crkve sv. Duha održe veliku misu, uz procesiju. NAS, ABSD, knj. 2, fol. 5.

razmjerno velika sredstva koja su se trošila iz zajedničke blagajne, neprekidni priliv imovine omogućavao je bratovštini gospodarsku stabilnost. O poslovanju bratovštine može se saznati iz sveščića *Conto e Saldo*,[78] u kojem su prokuratori na kraju godine donosili izvješća o sredstvima. bratovštine sv. Duha, te iz Knjige bratovštine sv. Duha koja sadrži podatke o zemljištima i kućama koji su bili u posjedu bratovštine, o pokretnom inventaru crkve i bratovštine, te popis oporuka u kojima se ostavljaju nekretnine i novac bratovštini i hospitalu.[79] Ovi izvori omogućavaju uvid u dinamično poslovanje bratovštine u kojem se imutak nije samo dobivao, kupovao, ili prodavao, već i iznajmljivao - neke je nekretnine bratovština iznajmljivala čak i u Dubrovniku[80] - te koristio za davanje zajmova bratimima.[81] Već u najranijem razdoblju možemo pratiti posudbe sredstava bratimima,[82] a iz 1525. postoji popis zaloga (*Pegni*), novaca i stvari.[83]

Važan izvor prihoda bili su oporučni legati kojima se ostavljalo ponajviše samoj bratovštini koja je upravljala i crkvom i hospitalom, a ponekad crkvi ili hospitalu zasebno, vezano uz određene *ad hoc* potrebe kao što su bili izgradnja i uređenje; najzaslužniji i najdarežljiviji dobivali su mjesto za vječni počinak unutar crkve.[84] Već 1394. godine, spominje se oporuka kojom se ostavlja *casa dietro Santo Spirito contigua alla casa delle Pizocare di San Francesco*.[85] Legati sv. Duhu su često ostavljani uz ostale legate u karitativne svrhe pa se tako, primjerice, godine 1508. daje legat *ali poveri de ospitale in santo Spirito*, kao i *ali poveri di san Lazaro* i *a spaticali poveri mendicanti*.[86] Bratovštini su se ostavljali i novci[87] ili pokretnine.[88] Tako je 4. veljače 1407. Nikola Kalinić ostavio *doppier di cera* od tri lire i *una galedra di vino* bratovštini, odnosno svim bratimima koji će na njegovom sprovodu zapaliti svijeću.[89] Tri godine kasnije, 7. kolovoza 1410., Pervin Giadrichievich *da Solta Villa Superior* prodaje Mattiji Bubaniću (vjerojatno prokuratoru) *unam barcam di planche per la scolla di San Spirito*.[90] Najvrijedniji legati bile su naravno nekretnine, kuće i čestice u gradu i zemlje u distriktu, koje su bile osnovni temelj gospodarske snage bratovštine. Legate su ostavljale i crkvene osobe, kao primjerice kanonik Girolamo Bosicovich koji je ostavio bratovštini dvije kuće, a sam je stanovao u kući bratovštine.[91]

S početka 16. stoljeća datira oporuka poznatog kipara i graditelja Andrije Alessija iz Drača, koji je u Splitu radio više od 30 godina. Zbog ženidbe sa Splićankom Marušom iz obitelji Balestrisa i zasluga u graditeljstvu Splita i okolice, postaje splitski građanin.[92] Također je bio

---

[78] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 90.
[79] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 67'-68, 71'.
[80] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 2': *1487 li 30 ottobre affitanza di casa in Ragusi da Giacomo quondam Paolo detto Corli dà Ragusi à Radosadocovich caligher...*
[81] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 1': *1410 li 8 giugno Instrumento d'affitanza de beni della scolla à Niccolò Ruscovich lire 210 all'anno; 1478. li 15 luglio Instromento di Procura della scolla per scoder li crediti della medesima à Giacomo Zilandini; f. 1, 1393. li 8 Giugno. Instrumento d'affitanza de beni della scolla à Doimo Miletini per lire 171...*
[82] NAS, ABSD, knj. 10, passim.
[83] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 81'.
[84] Primjerice: NAS, ABSD, knj. 10, fol. 1: *1404 li 10 ottobre sentenza di Ducati sei d'oro dovi alla scola di san Spirito...*
[85] *Pizocare* su očito imale kuću u blizini sv. Duha, iako im je samostan bio na drugom mjestu, ali i poslije su klarise iznajmljivale dvoranu; NAS, ABSD, knj. 10, fol. 1.
[86] DAS, TC, fol. 28.
[87] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 2': *1420 li 3 febrario Instrumento di confessione di Martin Crincelich di lire 185 che deve dare alla scolla di san Spirito...*
[88] DAS, TC, fol. 113.
[89] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 2
[90] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 2'.
[91] NAS, ABSD, knj.10, fol. 3: *1482, li ... Punto del testamento di dum Girolamo canonico Bosicovich di Spalato lascia le case due ove presentemente abbita alla scolla...*
[92] U Splitu je izradio oltar sv. Katarine u dominikanskoj crkvi, reljef u crkvi sv. Jere na Marjanu, a također je radio na gradskim bedemima i katedrali; G. Novak, *Povijest Splita* III, 1553-1555; Kruno Prijatelj, “Andrija Aleši u Splitu”, u (ur.) Cvito Fisković, Kruno Prijatelj, *Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i Rabu*, Split : Izdanje Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu (1948).

član bratovštine sv Duha, te se njegov nadgrobni spomenik i danas nalazi u crkvi sv. Duha.[93] Alessi je 30. kolovoza 1504. godine ostavio bratovštini sv. Duha u Spitu svoja dobra: teren na lokalitetu Jame veličine 15 vretena, teren na Marjanu od 7 vretena i teren na lokalitetu Smrdečac od 4 vretena. Također, ostavlja nekretnine u gradu u predjelu Sdorija, koje je on dao u trajni zakup (*livello perpetuo*), te popisuje ljude koji i ubuduće trebaju ostati u zakupu ali ga plaćati bratovštini: potomci Mihovila Favra i potomci pok Martina njegovog brata, tri zakupa pok. Luke de Balestrisa.[94]

Uvid u pokretnine u posjedu bratovštine možemo dobiti iz sačuvanih inventara iz godina 1525. i 1531. koji spominju crkvene predmete poput relikvija i moćnika, različite liturgijske, uglavnom srebrne, predmete, pokrivače za oltare i sl. Također je popisan i inventar bratovštinske kuhinje, s različitim uporabnim kuhinjskim predmetima i namještajem.[95]

Iz 16. stoljeća potječe nekoliko sačuvanih popisa kuća i zemljišta bratovštine sv. Duha. Tako inventar bratovštine iz 1525. godine spominje *case de San Spirito*, njihove najmoprimce i cijene najma u gradu.[96] Kako sličan popis postoji i za 1553. godinu može se pratiti dinamika stjecanja nekretnina i trajanje najmova u tome razdoblju. [97] Znamo da je 1525. godine bar jedna kuća u zakupu bila u blizini samog sv. Duha. Katarina Chauadaricha iznajmljivala je od bratovštine konobu preko puta sv. Duha. Godine 1553. spominju se pak dvije kuće u najmu preko puta bratovštine. Barem tri kuće (*case*) u vlasništvu sv. Duha su u prvoj polovici 16. stoljeća bile smještene *in le Grote*, na južnoj strani grada.[98] Na primjeru jedne nekretnine možemo vidjeti kako je najam mogao biti nasljedan: član bratovštine Marin *Domganouich*[99] u zakupu je imao kuću u predjelu *Grote* i to preko puta kuće Andrije Papalića. Prema popisu iz 1553. godine, istu kuću u zakupu su imali nasljednici (*heredi*) majstora Marina *Domianouicha* te za nju plaćali istu sumu. Nekoliko se čestica u vlasništvu bratovštine sv. Duha (*logo de casa*) spominje "*Ale Franche porte*", odnosno *Madona del campanil*, kod zapadnih vrata Dioklecijanove palače.[100] Dvije od te tri čestice spominju se u popisima iz i 1525. i 1553. i to kao nasljedni zakup, a treća samo u popisu iz 1525.[101]

Veći broj nekretnina u posjedu sv. Duha u gradu (*casa, logo de casa*) se nalazio u predjelu *Sdoria*.[102] Pet kuća i jedan kat s potkrovljem spominju se u popisu iz 1525. Iste nekretnine ali samo djelomično s istim zakupnicima ili njihovim nasljednicima, spominju se i godine 1553. Samo je jedan zakupnik iz 1525. zadržao polovicu kuće i 1553. godine na predjelu *Sdoria*.[103]

---

93 Fisković, „Aleši, Firentinac i Duknović u Trogiru" *Bulletin JAZU* 7 (1959), 20-45.

94 NAS, ABSD, knj. 8, fol. 1.

95 NAS, ABSD, knj. 8, fol. 43-44; Lovre Katić. „Prilog poznavanju crkvenog namještaja u Dalmaciji", *Vjesnik Arheološkog društva Hrvatske* 56-59/II (1954-1957).

96 NAS, ABSD, knj. 8, fol. 5'

97 NAS, ABSD, knj. 2, fol. 12.

98 Grga Novak, "Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u sredovjekovnom Splitu", *Starohrvatska prosvjeta* III/1 (1949), 103-114, 105.

99 Vidi popis bratima iz 1525. u Dodatku; NAS, ABSD, knj. 10, fol. 58'-61.

100 To je prostor kod zapadnih vrata Dioklecijanove palače (nekadašnja *porta ferreae*); G. Novak, *Povijest Splita*, 856; D. Farlati, III; 388 Dokument iz 28. XII 1675. spominje prostor *Franche porte* koji se nalazio *sotto la Madona del campanil*.

101 Bratovština je imala kod crkve sv. Marije od Kampanela kuću koju je u zakup uzela žena bratima i jedno vrijeme prokuratora Šimuna Urmanića za 5 lira godišnje. Ista se spominje i 1553. godine. U ovom predjelu bila je i čestica s kućom u posjedu bratovštine za čiji je najam Magdalena, kćer pok. Luke de Balistisa, plaćala je 1525. godine 5 lira godišnje. Najam je naslijedila Simoneta de Batistis koja 1553. imala istu česticu u zakupu za istu sumu. U predjelu «ale Franche porte» spominje se 1525. parcela s kućom (*uno logo coe casa*) koja je graničila s Gašparom iz Klisa zvanim Chiehla, iznajmljena za 5 lira godišnje.

102 U ovim dokumentima stari dio Splita unutar palače često se naziva stara zemlja, *terra vetus*. Marasović, Prva, 29; NAS, ABSD, knj. 10, fol. 3.

103 Uz kuću Pedanovića, još je 1553. godine čestica na predjelu Sdorija bila je u zakupu za 12 lira i 10 soldi; u istom predjelu bila je čestica koju je jednu polovicu u zakup uzeo Petar Bottussich a pola potomci Staša za 2 lire i 10 soldi. Također je česticu na Sdoriji imala obitelj Goimilouicha za 2 lire i 5 soldi godišnje. U istom predjelu obitelj Pedanouicich godišnje je za kuću plaćala 15 lira.

Iako najam nekretnina bratovštine sv. Duha, tipično za institucije tog tipa, uglavnom nije bio vremenski ograničen odnosno je često bio nasljedan što je osobito vrijedilo u slučaju članova bratovštine, nasljedni kontinuitet nije se mogao nastaviti u slučaju pomora velikog dijela stanovništva pa je razumljivo da su se zakupnici između 1525 i 1553 izmijenili (kuga 1527.).Popisi spominju i kuće koje nisu locirane gradskim predjelom već samo susjednim nekretninama: jednu je prostoriju je iznajmljivao majstor Polo Zakočević 1525. za 6 lira godišnje. Istu su prostoriju držali su potomci istog za istu sumu. Spominju se i dva kata u zakupu (*solerij*).[104]

Popis nekretnina u gradu pokazuje koliko je bratovština ubirala godišnje od kuća i terena u gradu 1525. i 1553. godine. Godine 1525. bratovština je od kuća (*casa*) u gradu – njih devet, čestica (*logo de casa*) – njih šest, katova (*solarij*) i prostorija (*camara*), pobirala prihod od oko 105 lira i 50 solida.[105] Kuće su u prosjeku davane u zakup za oko 10 lira godišnje, a veći ili manji iznosi vjerojatno predstavljaju razlike u veličini kuća i materijalu, možda i dijelu grada odnosno duljini zakupa. Čestica u gradu plaćala se 1-2 lire na Sdoriji, a uvijek 5 lira *alle Franche porte*. Opet, nemamo zapis veličine i kvalitete čestica. Kat je u prosjeku koštao 3 lire godišnje.

Pored čestica u gradu, već od ranog razdoblja možemo pratiti kako bratovština akumulira zemljišta u distriktu.[106] Ova zemljišta, između ostalih, i u 16. stoljeću donosila su iznajmljivanjem ili obrađivanjem najveće dohotke bratovštini.[107] Tako se u jednom dokumentu opisuje zemljište u trajnom zakupu *fuori della Mura città sopra il lido del mare vicino la strada publica; da due parti et presso il muro del Barbacan del Comun*.[108] Godine 1525. godine popisani su i posjedi izvan grada - *Livelli delli terreni de S. Spirito*.[109] Spominju se zemlje (*terren* – njih 15, *horto* - 1, *terra* - 1) na toponimima Marjan, Visoka, Bol, Glavicine itd. Uglavnom se radilo o malim česticama od 2-3 vretena. Za ove zakupe bratovština je pobirala oko 115 lira godišnje. Popis zemalja je ponovljen i 1581. godine (*Un libro catastico de jussi li terreni, case e livelli delle Chiese e frateglie, conveni e monasteri della citta di Spalato, essisiente apresso di m'infrasevisse et questa per li Confraternita di San Spirito*).[110] U popisu se nalaze ponajviše isti tereni, kao i neki novi, na lokalitetima Marjan, Visoka, Žgnjan, Kozja Stopa, Smrdečac itd.[111]

Zbog načina stjecanja nekretnina putem legata, nekretnine bratovštine bile su raspršene po raznim dijelovima grada i predgrađa, kao i u bližem distriktu ili daljem zemljištima podalje od grada ali unutar općine. Zbog istog razloga, i vrste nekretnina su različite, od kuća (*casa*) do čestice u gradu (*loco*) ili zemljišta/vinograda u distriktu (*terren*, *vignea*). Unutar grada mogu se ipak pratiti neke lokacije gdje je bratovština imala više nekretnina na okupu koje je uglavnom davala u trajni zakup.[112]

---

[104] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 5-19, 73'-74, 83', 91', 96-98.
[105] Radi se o procjeni a ne točnom iznosu jer se za jednu kuću *ale Grote* ne vidi točan iznos, pa smo pretpostavile da se iznajmljivala za oko 10 lira.
[106] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 3: *1529 7 ottobre Instrumento di Colonia di un terren a Smardechiaz, confina con le Monache di san Maria di Taurello...*
[107] NAS, ABSD, knj. 10, passim.
[108] NAS, ABSD, knj. 10, fol. 3.
[109] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 13-14.
[110] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 48.
[111] NAS, ABSD, knj. 2, fol. 48. Iz godine 1766., sačuvan je katastik s popisima i crtežima bratovštinskih zemalja koje su se nalazile na lokacijama splitskog distrikta (Margian, Kman, Giame, Pigliat, Glavicine, Crisiz, Sgnian, Mvrtoviac, Zizichia Glaviza, Smvrdechiaz, Pugianca, In Primorie, Soto vela Viscoca; Catastico de terreni della veneranda confraternita di San Spirito formato da me sotoscrito ad instanza deli capi della medema e cio con la presenza di Paolo Liguticj quondam Tadia e Piero Sinovcich procuratori. objavio u Splitu Alessandro Barbieri u 18. stoljeću; NAS, ABSD, knj. 15.
[112] I u Trogiru imamo primjere najma nekretnina u vlasništvu bratovštine. Primjerice, kovač Milgost Gojšić, gastald Sv. Duha, iznajmio je na godinu dana Mihovilu Ivanovom kuću, koja se nalazila blizu posjeda Šimuna Sobote. DAZd, knj. 67, sv. 2, fol. 148'.

Hospital sv. Duha

Iako, kao što je već spomenuto, prvi izričiti spomen hospitala sv. Duha u Splitu datira iz 1488. godine, te većina podataka koje nalazimo jest iz 16. stoljeća, zbog neistraženosti i gubitka dijela građe te na osnovu spomena hospitala iz 1438. godine ne možemo isključiti da je hospital postojao i ranije. U ovom odlomku ćemo pomoću šturih podataka, ponajviše iz apostolskih vizitacija i bratovštinske matrikule, nastojati rekonstruirati povijest hospitala sv. Duha od 15. do 17. stoljeća.

Prema vizitaciji iz 1579. godine, u hospital su primani „muškarci i žene, slijepi, kljasti, siromašni i bolesni, čak i stranci kojima je bila potrebna pomoć".[113] Vodila su ga dva župana, koji su bili nadređeni dvojici prokuratora i dvojici gastalda. Oficijali hospitala su mogli biti pučani ili plemići no svakako članovi bratovštine te su se birali su se svake godine.[114] Godine 1535. odlučeno je na sjednici bratovštinskog vijeća uz suglasnost *deli mazor parte deli fradelli* da se izabere upravitelj (*oficial*) hospitala, koji je trebao pošteno rukovoditi donacijama za hospital i držati ključ blagajne. Iz izvora ne možemo razabrati je li on bio iz redova bratovštinskih oficijala i u kojem odnosu na prokuratore i župane bratovštine sv. Duha. O primitku u hospital, međutim, nisu odlučivali oficijali već se kao i u drugim bratovštinskim odlukama tražila suglasnost većine bratima koji su glasali kuglicama o svakom pojedinačnom slučaju.[115] Tako je primjerice u 16. stoljeću odlučeno većinom glasova da se Lucija Salamunović, *picora*, smjesti u bolnicu i da je obećala da će živjeti pošteno.[116] Pravila su bratovštine strogo branila bratimima (posebice oficijalima) da prime nekoga u hospital bez znanja i pristanka ostalih članova.

U poglavlju Matrikule s nazivom *Termination*, spominju se dužnosti bratima vezane za hospital sv. Duha i njegove štićenike, odnosno njihov odnos prema ženama i muškarcima smještenim u hospitalu: hospitalstvo i karitativnost trebali su pokazati time da s njima jedu i piju za istim stolom, da im služe i pomažu kad god trebaju.[117] Spominje se nabava vina, kruha, smokava, drva pa i novaca za potrebe bolesnika. Ženama se posebno određuje da da budu pobožne, kako to dolikuje instituciji sv. Duha. Određuje se da prokuratori i župani bratovštine podržavaju ovaj hospital dohocima i donacijama, te da se ponašaju prema bolesnima s posebnom brigom (*chome il nostro Signore chomanda che debiamo amar il nostro proximo chome nostri medesimi*). Donacije hospitalu bile su jedan su od glavnih elemenata djelovanja sv. Duha.[118] U slučaju potrebe, medicinsku je uslugu, prema vizitaciji iz 1579., pružao komunalni liječnik. Kako je u to vrijeme liječnik u Splitu bio Židov iz Kalabrije, papinski legat koji je pisao vizitaciju pokušao je kod mletačkih vlasti intervenirati da liječnik bude kršćanin, ali mu je odgovoreno da je grad zadovoljan upravo s ovim liječnikom. Legat je ipak provjerio jesu li štićenici hospitala bili ispovijeđeni prije ulaska.[119]

---

[113] A. Valier, *Visitatio Spalatensis,* f. 67-67': *Si accettano in esso poveri huomini e donne, ciechi, stroppiati, vecchi, infermi, et che non si possono aguitare de loro fatiche, et anco s'accettano forastieri bisognosi...*

[114] A. Valier, *Visitatio Spalatensis*: f. 67-67': *L'Hospitale e governato da duoi zupani, che sono I capi dei procuratori et duoi gastaldi, chi sono eletti tutti dalla schola di S. Spirito o nobili o no, ma sono tutti della schola cioe de fratelli et non ponno esser altri fuori della schola et si mutano ogni anno.*

[115] NAS, ABSD, knj. 2, fol. 34.

[116] NAS, ABSD, knj.2, fol. 36.

[117] NAS, ABSD, knj. 8, fol. 146.

[118] Donacije su mogle biti u novcu, nekretninama, ali i pokretninama pa tako primjerice žena pok. Boncija Marola ostavlja *una schiavina ad ogni letto d'ospitale;* NAS, ABSD, knj. 10, fol. 3'.

[119] A. Valier, *Visitatio Spalatensis*, fol. 4': *Il medico di questa città condotto dal publico è un'hebreo, salvo il vero, Calabrese. Io ho fatto molte volte instanza con ma magifica communità che ritrovino un medico christiano, ma pare, che esi si contentino di questo, il quale tuttavia avertito da me non continua la terza volta a visitare gli infermi, seno sono confessati.*

Potkraj 16. stoljeća hospital je bio renoviran.[120] No, čini se da je od tada počeo služiti prvenstveno za potrebe mletačke vojske koja je tu smještala ranjenike u ratovima 17. stoljeća. U nedatiranom pismu koje je bratovština uputila mletačkoj vlasti, bratimi su se žalili da zbog smještaja vojnika u hospitalu više nisu u mogućnosti ispunjavati svoje osnovne dužnosti spram siromaha.[121] Čini se da je polovicom 17. stoljeća i službeno hospital sv. Duha pretvoren u vojna bolnicu: Ljubomir Kraljević navodi da je vojna bolnica, koja je osnovana po naređenju mletačkog generalnog providura za Dalmaciju, Albaniju i susjedne otoke, Antonija Bernarda, 13.4.1657. i imala služiti kao regionalna bolnica za potrebe Splita, Trogira, Klisa i Omiša, bila smještena ‘u blizini crkve sv. Duha'.[122] Za priora ove Vojne bolnice postavljen je iste godine Alviso Meletti, a za glavnog liječnika Juda Lambroso. Kraljević dalje navodi da je 1667. godine generalni providur za Dalmaciju Antonio Priuli premjestio bolnicu na „zdravije“, nenaznačeno, mjesto. Grgo Novak navodi da je Priuli za prijašnju bolnicu, dakle sv. Duh, smatrao da se nalazila na mjestu 'vlažnom, tamnom i bez dovoljno zraka' te da je 'više štete no oporavka donosila jadnim bolesnicima'.[123] No prema vizitaciji splitskog nadbiskupa Stjepana Cosmija iz 1682. godine, vojna bolnica se još uvijek nalazila u hospitalu Santo Spirito jer on spominje hospital koji se nalazio uz crkvu u kome su bili smješteni *milites infirmi*. Spominje se da je bilo ranjenika nakon rata, a i da je zgrada hospitala oštećena.[124] Za bolesne vojnike brinuli su se, prema odredbi nadbiskupa Cosmija, kapucini.[125] Tek nakon više intervencija nadbiskupa Cosmija, mletačka vlada je vratila hospital sv. Duha na upotrebu bratimima. Nadbiskup Cosmi pobrinuo se da se bratovštini vrate i zemljišta i prihodi koji su joj izgubljeni u vrijeme ratova s Turcima.
Hospital Svetog Duha nastavio je postojati i kroz 18. stoljeće iako mu je značaj opao. Prema vizitaciji Stephana Cupillija iz 1714. godine u *Santo Spirito* hospitalu je živjelo 6 siromašnih žena i 2 djevojčice.[126] Vizitacija iz 1720. opisala je hospital kao drevnu i nekada bogatu instituciju, a danas skromnu građevinu.[127] Gdje je pak Vojna bolnica bila smještena nakon iseljenja iz Sv. Duha krajem 17. stoljeća te koji joj je odnos bio sa Sv. Duhom nije poznato: Novak navodi da su je vodili kapucini pozvani od nadbiskupa Cosmija te da je 1712. godine bila uređena i u funkciji.[128] Godine 1775. se spominje 'hospicij za ranjene vojnike' u kojemu

[120] Bazala spominje da je 1577. godine počela, a 1592. godine završila 'gradnja bolnice u Splitu' ali da se ta poslije uopće ne spominje. Pretpostavljama da se nije radilo o gradnji novog hospitala nego o popravku Santo Spirita. Vladimir Bazala „Prolegomenon historiji zdravstvene kulture naroda Jugoslavije“, *Acta historiae medicinae stomatologiae pharmaciae medicinae veterinae* (dalje: AHMSPMV)1 (1961),17-45.
[121] NAS, ABSD, knj. 12, fol. 23.
[122] Ljubomir Kraljević i sur., “ Tristodeset godina od osnivanja Vojne bolnice u Splitu za potrebe Splita, Trogira, Klisa i Omiša”, AHMSPMV 28 (1988) 53-62.
[123] G. Novak, *Povijest Splita* III, 1532.
[124] DAS, Visitatio Cosmi, fol. 28; *Occasione huius visitationis intellexit donato sua illma. praedictum societatem gessisse olim curam domus hospitalis proximae pauperum civitatis usui destinatae, in qua modo milites infirmi detinentur. Bello autem praeterito jussu publice nonnullas eiusdem hospitalis domus fuisse dirutas ad monit. es construendas: plures redditus amisisse temporum et turcarum injuria. Quo cognito S.D. Illma. consideravit optimum factu, si serenissimi principis charitas locum redderet pauperib. Et redditus deperdites aliquo modo compensaret. Iussit quamprimum quaeri documenta de hac re, si quae exstant, sibi q. afferri, ut opportune iis ad pauperum subsidium, nunc, si unquam alias, necessarium, uti queat.*
[125] G. Novak, *Povijest Splita* III, 1532.
[126] DAS, *Visitatio Generali Archiaepiscopi Stephani Cupilli* II (1714), fol. 18-19. *Visitato Hospitali invenit in illo sex mulieres pauperes comorantes cum duabus puellis. In ingressu quo fecit dixit Psalmum Benedixisti q cum oratione Visita quaesumus Domine q et aspersit domum aqua benedicta ibi pariter decrevit: Ut mulieres et puellae ibi comorantes sero antequam ad dormiendum accedant et mane postquam e lecto surexerint Deum unanimiter devote et clara voce orent. Puellae ne otientur sed in eis quae spectant ad mulieres operibus exerceantur.*
[127] DAS, *Prijepis Rukopisa iz Salonitana et Spalatensia Varia IV Državnog arkiva u Zagrebu o crkvicama u Splitu i okolici circa 1720* (Prepisao u Splitu dne 7. kolovoza 1943. dr. Urban Krisomalj). *S. Spirito: Fu un antico e ricco ospedale: ora è tenuissimo benefizio semplice. Suol servire agl infermi soldati in tempo di guerra. Da questa chiesa nome uno de quattro rioni, ne quali anticamente distingueasi la città, detto di s. Spirito, e gli altri di s. Lorenzo, s. Chiara... Ivi è una confraternita, che mantiene la chiesa.*
[128] G. Novak, *Povijest Splita* III, 1533.

su radili kapucini, no ne navodi se mjesto.[129] Braća Ercegovac osnovali su 1794. zakladu za novu bolnicu i podigla zgradu za nju, usred Kronarovog bastiona.[130] Zvala se Hospital Sv.Lazara i služila je kao bolnica vrlo kratko jer je ubrzo pretvorena u Vojnu bolnicu, koja je u njoj ostala do 1817. godine kada je preselila u Benediktinski samostan.[131]
Povijest hospitala sv. Duha zaključno možemo podijeliti na tri dijela: od osnutka od potkraj 16. stoljeća, kada je njime upravljala isključivo bratovština i kada se koristio, shodno odlukama bratima, za smještaj siromašnih i nemoćnih; 17. stoljeće, kada ga je mletačka vlast upotrebljavala za brigu o ranjenim i oboljelim vojnicima; te 18. stoljeće kada ponovno dolazi pod upravu bratovštine te polako gubi na važnosti u gradskom životu.

Rasprava

Bratovština sv. Duha osniva se u Splitu negdje krajem prve polovice 14. stoljeća pod utjecajem širenja hospitalsko-karitativnog vala iz Rima Europom. To je istodobno i vrijeme porasta broja stanovnika i gospodarskog uzleta na istočnojadranskog obali prije no što su turska osvajanja odsjekla gradove od zaleđa. Prema poznatim podacima, čini se da je splitska bratovština Sv. Duha brojem i sastavom članstva, uvjetima primitka, organizacijom, pravima i dužnostima bratima otprilike odgovarala uvriježenim standardima toga vremena.

U pogledu brojnosti, zabilježenih stotinjak članova 1525. godine odgovara broju članova uobičajenom i u drugim dalmatinskim bratovštinama, koji je često bio reguliran pravilima bratovštine ili pak odredbama gradske vlasti. Primjerice, prema pravilima šibenske Gospine bratovštine, broj članova nije smio prelaziti brojku od 110. Prema matrikuli šibenske bratovštine sv. Duha tuniku je posjedovalo 63 starija i 27 nova bratima, te 32 sestre.[132] Primjerice, trogirsko veliko vijeće zabranilo je trogirskoj bratovštini sv. Duha da joj broj članova poraste iznad 81, no prema matrikuli iz 1429. broj bratima je bio 137, a u 16. stoljeću 360.[133] To je vjerojatno posljedica i povećanja broja stanovnika te gospodarske snage bratovštine. No, svakako treba naglasiti da su u ovom razdoblju bratovštine sv. Duha spadale među brojnije bratovštine te da je većina imala manji broj članova, primjerice, splitska bratovština sv. Staša 1442. godine imala 32, isključivo muška, člana, a 1550. ih je bilo 64.[134] No brojnost i popularnost pojedine bratovštine se mijenjala s vremenom pa je tako početkom 18. stoljeća bratovština sv. Staša imala i dalje 60 članova, a sv. Duh samo 50.[135]

Zanatskih je udruga u Splitu, kako je već spomenuto bilo malo i većinom su osnivane tek potkraj 17. i u 18. stoljeću.[136] No zato je vjersko-dobrotvornih bratovština u kakve je spadao Sv. Duh bilo mnogo. Po svome članstvu većina je bratovština okupljala isključivo puk. Sv. Duh je svojim raznolikim članstvom vjerno odražavao stanovništvo Splita u tom vremenu: plemiće i pučane, žene i muškarce, domaće i strance. Time što je u svojem članstvu imala i plemiće, bratovština Sv. Duha je pripadala u red elitnih bratovština koje su imale i izrazitiji vjerski karakter te određenu ulogu u zajednici – u ovom slučaju, organizaciju hospitala.[137] Slično je vrijedilo i za trogirski Sv. Duh čiji su bratimi bili raznih zanimanja: ribari,

[129] Grga Novak, "Dalmacija god. 1775/6 gledana očima jednog suvremenika", *Starine JAZU* 49 (1959), 9.
[130] V. Bazala, "Prolegomenon", passim.
[131] Lj. Kraljević, "Tristo deset godina", 53-62.
[132] K. Stošić, "Crkvica", 405-406.
[133] A. Belas, "Brašćina sv. Duha", 9.
[134] Milan Ivanišević, „Pravila bratovštine svetoga Staša u Splitu", *Građa i prilozi za povijest Dalmacije (Zbornik radova posvećenih sedamdesetgodišnjici života Danice Božić-Bužančić)* 12 (1996), 281-293, 286, 287.
[135] Također, bratovština sv. Dujma ih je imala 100, sv. Roka 70, Gospe Dobrića 25, sv. Karla 28, Gospe Seoca 70; G. Novak, *Povijest Splita* III, 1512.
[136] G. Novak, *Povijest Splita* III, 1547-8.
[137] Ostale bratovštine koje su u članstvo imale i plemiće su bile bratovštine sv. Sakramenta i Josipa, te sv. Dujma, svećenička bratovština. Jedina bratovština koja je imala specifičnu vjersko-dobrotvornu ulogu u zajednici a za koju nam nije poznato je li u članstvu imala i plemiće je bratovština Dobre Smrti koja se brinula o pokopu siromaha. Vidi: G. Novak, *Povijest Splita* III, 1511.

drvodjeljci, konopljari, kamenari, postolari, mesari, kovači, zlatari, slikari, vojnici itd; muškarci i žene: u 15. stoljeću navodi se i 13 ženskih članova, sestrima; te ponekad i građani drugih gradova primjerice Šibenika i Trogira te plemići. Stranci, iako su bivali primani u bratovštine, nisu uvijek imali jednaka prava kao i domaći. Tako su u bratovštini sv. Nikole u Stonu stranci mogli postati članovi bratovštine ako su stanovali u Stonu sa svojom obitelji i plaćali općinske pristojbe, no nisu mogli biti gastaldi.[138]

Za primitak u splitski Sv. Duh bila je potrebna suglasnost svih članova; u ostalim splitskim bratovštinama tražio se pristanak ili natpolovične većine ili svih bratima. Ponekad su različita pravila vrijedila za različite kategorije potencijalnih članova: za primitak u bratovštinu svih Svetih u Trogiru trebala je natpolovična većina osim ako je kandidat bio sin bratima, u kojem je slučaju bila nužna dvotrećinska većina te da sin živi s ocem do njegove smrti. Vjerske su bratovštine u talijanskim gradovima često poštovale instituciju novicijata, nastalu po uzoru na prosjačke redove, gdje se potencijalni član bratovštine stavljao 'pod promatranje' tijekom koga se procjenjivao njegov karakter i moral te kompatibilnost s bratovštinom.[139] No, nije nam poznato da je nešto slično postojalo i u Dalmaciji.

O pristojbama pri ulasku i godišnjim članarinama u splitskom sv. Duhu nemamo podataka. U mnogima se pristupanje u zajednicu uvjetovalo kupnjom bratimske odore. U drugim splitskim bratovštinama, bratimi su plaćali godišnju članarinu koja se nazivala «luminarij» ili «napoj», a u nekim se bratovštinama mogla plaćati u naturi.[140] Za usporedbu, bratim je pri ulasku u šibensku Gospinu bratovštinu plaćao dukat i kupovao bijeli habit s Gospinim znakom.[141]

Bratovštinom sv. Duha upravljala je upravljala grupa oficijala koja je uključivala prokuratore (nadzornike financijskih poslova), župane i gastalde. Sličnu podjelu dužnosti nalazimo i u drugim bratovštinama: na čelu bratovština u Dubrovniku stajao je gastald s dva oficijala, a ponekad i dva suca. Neke su bratovštine imale i tzv. «Malu skupštinu» u sastavu od 15-30 članova čiji su sastanci ponekad zamjenjivali opće sastanke skupštine, čemu bi odgovarali spomenuti *Tredisi* u splitskom Sv. Duhu. Odbijanje izbora na bratovštinsku dužnost strogo se kažnjavalo pa je tako izabrani župan u splitskoj bratovštini sv. Staša koji nije htio prihvatiti dužnost morao platiti 40 dukata.[142]

Okupljajući pretežito pučane i posjedujući često znatnu financijsku snagu – zajedničku imovinu bratovštine no i osobni imutak članova - bratovštine su nerijetko predstavljale protutežu plemstvu i komunalnim vlastima jer su se u njihovom okrilju javljale ideje za isticanje prava pučana.[143] Kako nije postojalo niti jedno organizirano političko tijelo pučana na komunalnoj razini, bratovštinski sastanci su zapravo bili jedini skupovi gdje se mogao čuti glas pučana, no to ih je s druge strane činilo ranjivima spram kontrole i nasrtaja vlasti. Plemići koje nalazimo kao članove u pojedinim bratovštinama su im u nekim slučajevima pristupali radi njihova religioznog karaktera, no ponekad su bivali postavljeni kao gastaldi i suci od strane komune kako bi kontrolirali poslove bratovštine.[144] Oprez, pa i otvoreno nepovjerenje vlasti spram bratovština znalo se očitovati pojačanim kontrolama i zabranama pa su tako u Trogiru, nakon dolaska Ludovika, godine 1365. ukinute sve bratovštine "jer su bile sjedišta pučana nezadovoljnika". Jedina bratovština koja nije bila ukinuta jest bratovština Sv. Duha,

[138] P. Andreis, *Povijest*, 333.
[139] Nicholas Terpstra, *Lay confraternities and civic religion in Renaissance Bologna,* Cambridge: Cambridge University Press (1995), 84-85.
[140] G. Novak, *Povijest Splita* II, 375.
[141] I. Benyovsky, "Bratovštine", 149, 153; S. Petric, „Bratovštine», 97-136.
[142] Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb: JAZU, (1951), 2; M. Ivanišević, „Pravila bratovštine", 281-293.
[143] Nikša Petrić, "Sukob plemića i pučana kroz izgradnju grada Hvara" *Radovi zavoda za hrvatsku povijest (Matija Ivaniš i njegovo doba).* 10 (1977), 447-453.; Tomislav Raukar, "Društveni razvoj u Hrvatskoj u 15. stoljeću", *Historijski zbornik* 38 (1985), 75-94; Tomislav Raukar, T., "Komunalna društva u Dalmaciji u 15. st. i prvoj polovini 16. stoljeća", *Historijski zbornik* 35 (1982), 43-118.
[144] I. Benyovsky, "Bratovštine", 147.

koja je imala preveliku potporu crkvenih vlasti i nekih pripadnika patricijskih rodova.[145] U Dubrovniku je vladajuća plemićka oligarhija aktivno nastojala oslabiti položaj bratovština kako bi zadržala pučane u podređenom položaju.[146] Pri tome su se vlasti koristile različitim metodama, od strogog financijskog nadzora do zabrane okupljanja na glas zvona i glasanja kuglicama u odlučivanju jer su smatrale da time bratovštine simbolički podražavaju običaje gradskih vijeća. S dolaskom mletačke vlasti u Dalmaciju situacija se za bratovštine bitno mijenja jer su mletačke vlasti nastojale ojačati pučke udruge kako bi oslabila gradsko plemstvo i održala ravnotežu između plemića i pučana.[147] Sloj pučana koji je početkom 15. stoljeća doživio gospodarski uspon, no nije imao udjela u upravljanju komunom tako dobiva prostor za djelovanje, a Venecija sebi osigurava političku stabilnost i kontrolu. Tako već od prve polovice 15. stoljeća, neke bratovštine, poput trogirskih Sv. Duha i Sv. Mihovila, dobivaju dozvole okupljanja.[148] Ipak, ta sloboda nije bila neograničena: tako početkom 17. stoljeća, knez i kapetan Šibenika ne dozvoljava istovremeno okupljanje četiri najveće gradske bratovštine, uključujući sv. Duh.[149]

Splitski Sv. Duh, kao što smo vidjeli, je stekao imutak koji mu je omogućivao da izdržava snažnu bratovštinu i hospital bez značajnijeg uplitanja vlasti u njihove poslove. Prema Grgi Novaku, Split je krajem 15. i početkom 16. stoljeća još uvijek bio razmjerno živ i velik grad iako ne više onako bogat kao kada je odlučivao o vlastitoj ekonomskoj sudbini.[150] No, udarac kakva je bila velika epidemija kuge 1526-7 grad više nije mogao podnijeti. Epidemija je stanovništvo od približno 5000 smanjilo na oko 2000, dakle za oko 60%; broj ljudi sposobnih za oružje je pao s 1200 pred epidemiju na svega 500 u godini 1534.[151] Vidjeli smo da je broj bratima Sv. Duha pao na polovicu, sa 102 na 54. Stanovnici su napuštali gradsko područje; a Veliko se vijeće u tom razdoblju nije moglo sastati zbog toga što su plemići napustili grad (*depopulatio civitatis*). Nakon epidemije kuge zajednica se teškom mukom mogla oduprijeti Turcima koji su u istom razdoblju osvojili gotovo sav teritorij do Solina, uključujući dakle poljoprivredna područja s kojih je grad ubirao prihod. Grad koji je tijekom 15. stoljeća redovito upošljavao komunalnog liječnika, 1530-tih to više nije mogao priuštiti pa je nekoliko godina bio bez liječnika.[152] U to je vrijeme uveden porez na izvoz životinja čija je svrha bila plaćanje liječnika sve dok grad, petnaestak godina kasnije, nije ponovno preuzeo tu obvezu.[153]

U uvjetima gdje grad nije mogao plaćati liječnika, sposobnost jedne bratovštine da izdržava hospital nikako nije zanemariva. U gornjem dijelu teksta vidjeli smo da je oporučnim legatima, bilo bratovštini bilo direktno hospitalu, bratovština stekla znatan broj nekretnina u gradu i distriktu, čijim je davanjem u najam uspjela u godini pred kugu zaraditi oko 220 lira: 105 lira i 50 solida za najam kuća, 115 za terene. Nemamo odgovarajuće podatke za usporedbu s drugim bratovštinama jer sačuvani popis imovine bratovštine sv. Duha u Trogiru koji govori o 51 zemlji u trogirskom distriktu i 5 kuća u gradu koje su se davale u najam izvršen 1442. godine, dakle mnogo ranije od splitskog. Najmoprimci su bili građani no i druge bratovštine, kao što smo vidjeli na primjeru sv. Katarine koja je iznajmljivala dvoranu za sastanke sv. Duha. Stoga, iako se veličinom i običajima nije isticao od drugih bratovština,

---

[145] Nada Klaić, *Povijest grada Trogira. Javni život grada i njegovih ljudi*, Trogir: Muzej grada Trogira (1985), 305.
[146] Zdenka Janeković-Roemer, *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjevjekovlja i humanizma,* Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku (1999), 96.
[147] T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 224-225.
[148] ZKZ, Rukopisi, MS 305, fol. 8'.
[149] S. Petric, "Bratovštine", 103.
[150] G. Novak, *Povijest Splita* II, 966-970.
[151] T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 174.
[152] Splićani 1455. plaćaju egregio artium et medicine doctori Marino de Napoli, medico phisico 165 dukata, a njegovom nasljedniku *exemio aertium medicine doctori ... Johani Danieli de Padua* 180 dukata; Marko Šunjić, Marko, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo: Svjetlost (1967), 275.
[153] G. Novak, *Povijest Splita* II, 966-970. Treba reći da plaća liječnika nije bila zanemariva svota: Novak navodi da je potkraj 16. stoljeća liječnik bio tek nešto slabije plaćen od kneza – zapravo, da je bio drugi po redu najbolje plaćeni komunalni službenik u Splitu; G. Novak, *Povijest Splita* III, 1530-1.

čini se da je utjecajem i imutkom splitski sv. Duh bio jedna od vodećih udruga. Kao bratovštinu usporedne snage i vrste djelatnosti treba spomenuti splitsku bratovštinu sv. Sakramenta koju osnovali su franjevci, sa središtem u katedrali i sa ciljem širenja u svaku župu kako bi sudjelovala pri nošenju Euharistije bolesnicima te općenito u poštivanju sv. Sakramenta. [154] Potkraj 17. stoljeća, na poticaj nadbiskupa Cosmija, bratovština je počela uzdržavati sklonište za napuštenu djecu (*pro infantibus derelictis et expositis*).[155] Na koncu, iako već izvan promatranog razdoblja, treba spomenuti i bratovštinu sv. Josipa 'za ispokoj duša iz čistilišta' osnovanu 1700. godine u katedrali, koja je početkom 18. stoljeća s nadbiskupom Laghijem otvorila hospicij za putujuće prosjake (*pro mendicis vagis*).[156] Bratovština sv. Josipa ujedinila se 1829. sa sv. Duhom u bratovštinu pod naslovom sv. Duha.[157]

Vjerojatno je bratovština najbliža splitskom sv. Duhu po članstvu i vrsti djelatnosti bio njezin trogirski ekvivalent. Ova bratovština se prvi put spominje već u prvoj polovici 14. stoljeća. Posjed joj se tijekom 14. stoljeća znatno povećao, što ostavštinama bratima, a što legatima ostalih građana.[158] Djelatnost bratovštine se praktički otpočetka odnosila na cjelokupno gradsko stanovništvo: njezini su bratimi sudjelovali pri ukopu siromaha, vojnika i osuđenih na smrt te na Duhove dijelili milostinju gradskoj sirotinji i predstavnicima sv. Lazara, zajednice gubavaca na Čiovu. Te su se karitativne aktivnosti na neki način institucionalizirale kada su, nakon kužnih epidemija u 15. stoljeću, gradske vlasti obećale županu trogirskog Sv. Duha da će svim bratimima koji će se baviti "samilosnom službom ukopavanja umrlih od kuge i siromašnih", davati plaću od 15 dukata.[159] Posebno važnu ulogu je tu imao hospital, osnovan 1357, koji se u toj mjeri nametnuo u gradu da su od 1428. svi građani bili obavezni u svojim oporukama ostavljati male legate za popravak zidina i za održavanje hospitala.[160] Hospital je tako od bratovštinske inicijative postao obveza grada, pa je tako u reformaciji iz 1428. stajalo da je dužnost komunalnih upravitelja "ne samo da se brinu o održavanju grada već i o održavanju crkava i ubožnica u koje se smještaju ljudi radi spasa (svojih) duša i radi održavanja života."[161] Građani Trogira, uz obveznih 10 solida oporučno, ostavljali su legate i za uređenje hospitala Sv. Duha te ukrase za bratovštinu, pokrivače za hospital, te darove za uređenje oltara crkve.[162] U slučaju da je oporučitelj izostavio taj legat u svojoj posljednjoj volji, povjerenici za izvršenje oporuke bili su dužni isplatiti ovu svotu iz imovine pokojnika. Ponavljanje ove odredbe zabilježeno je u Valierovoj vizitaciji iz 1579. No hospital je uspio preživjeti i spominjao se još u 18.stoljeću u dokumentu koji govori o bratovština sv. Duha i *Ospedal per poveri e casa ad uso degli stessi*.[163]

Splitska je situacija, kao što smo vidjeli, bila drugačija. Nemamo dokaza da je grad financijski pomagao ili pak obvezao stanovnike da podupiru hospital. Prema dostupnim izvorima, hospital je bio u potpunosti obveza bratovštine; dapače čini se da je desetljećima, a možda i

[154] G. Novak, *Povijest Splita* II, 374.
[155] G. Novak, *Povijest Splita* III, 1533-4.
[156] G. Novak, *Povijest Splita* III, 1510, 1533-4.
[157] NAS, ABSD, knj. 14, *Pravilnik bratovštine 1829*.
[158] Karbić-Ladić, "Oporuke", 1-15.
[159] A. Belas, "Brašćina sv. Duha", 9; P. Andreis, *Povijest,* 89-90.
[160] Pregledamo li knjigu oporuka iz tog razdoblja, uočavamo da gotovo svaka oporuka sadrži obavezno dva legata: na prvom mjestu svaki oporučitelj ostavlja *in opere muri Civitatis Nove Tragurii* 10 solida i isto toliko *in opere hospitali sancti Spiritus de Tragurio;* DAZd, fond *Arhiv Trogira*, kut. 46 (Jacobus de Viviano), passim.
[161] *Statut grada Trogira*, (ur.) Vladimir Rismondo, Split: Splitski književni krug (1988), R. II, c. 18.
[162] M. Karbić – Z. Ladić, "Oporuke", 172-228; Primjerice, Stanislava žena pokojnog Stjepana Kokote iz Prigrađa, koja je ostavila 3 zlatna dukata za ukrašavanje oltara u hospitalu (*pro ornamento altaris*). Arhiv HAZU u Zagrebu, fond *Testamenta Tragurii* , fol. 3- 3', 5.
[163] Trogirski hospital sv. Duha se nalazio u ulici koja je išla prema trgu Obrov i Sv. Roku; DAS, Fond *Fanfogna Garanin: Trogirska općina* I/IIa, *Podaci o mjerenju i procjeni nekretnina pojedinih porodica u vezi položaja ulica*, facs. 4/VII. Kuća bratovštine sv. Duha uništena je u požaru 1898. godine, a zajedno s njom i sve isprave bratimskih sjednica, te inventar kuće - namještaj, sat (klepsidra) te bratimska zastava; Ivo Delalle, *Trogir; vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*, Split: Hrvatska štamparija (1936), 34.

čitavo stoljeće, bratovština bila prisiljena izdržavati vojnu bolnicu. Mletačka vlast nije se obazirala na opetovane primjedbe bratima i crkvenih vlasti; vjerojatno je da je hospital preseljen iz sv. Duha u novu zgradu vojne bolnice tek kad je stari smještaj postao neadekvatan. Jedan je mogući razlog zašto se Split razlikovao od Trogira po ovom pitanju to što je hospital osnovan u Splitu u razdoblju ekonomskog pada, a ne uspona. Iako u ovom trenutku ne možemo dati odgovor na pitanje zašto u Trogiru komuna jest sudjelovala u financiranju hospitala, a u Splitu nije, vjerujemo da detaljnije istraživanje odnosa bratovština i komunalnih vlasti u razdoblju mletačke vlasti posebice u pogledu hospitala i drugih vjersko-dobrotvornih djelatnosti koje iz bratovštinskih sve više prelaze u djelokrug grada/država, može rezultirati u saznanjima zanimljivima ne samo za povijest hospitala ili bratovština, nego i općenitije. Primjerice, moguće je da bismo dobili sliku raspodjele moći u gradu kompleksniju od uobičajenog trokuta puk-komunalne vlasti-plemstvo.[164]

Zaključak

Godine 1985. građa bratovštine i hospitala sv. Duha u Splitu došla je u posjed Nadbiskupskog arhiva u Splitu. Iako je stoljeća postojanja bratovštine preživio tek fragment izvorne građe, ovaj nam je neveliki snop spisa poslužio kao temelj za rekonstrukciju djelatnosti ove bratovštine u njezinom najranijem i najaktivnijem razdoblju, od 14. do kraja 17. stoljeća.[165] Kasni srednji vijek, razdoblje nastanka Sv. Duha, vrijeme je cvata bratovština unutar konteksta komunalnog života.[166] Ove su udruge još uvijek premalo istražene, iako su bile "najrazvijeniji institucionalni oblik okupljanja ljudi u srednjovjekovnim društvima".[167] Bratovština sv. Duha u Splitu prema svojim karakteristikama predstavlja vrlo važnu i gospodarski jaku instituciju, koja se ne može ignorirati u istraživanjima društvene i kulturne povijesti srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog Splita. Ovaj rad želi potaći i na daljnja istraživanja o značaju ove bratovštine u Splitu, te u kontekstu širenja hospitalskog vala u onovremenoj Europi.

---

[164] Tako primjerice Grga Novak o splitskim bratovštinama kaže: „Ali plemstvo im nije bilo sklono. Naročito su se plemići bunili protiv bratovštine Gospe od Zvonika koja je, čini se, bila zaklonište građanima (tu se govorilo o političkim prilikama grada). Plemići su 1472. molili mletačku vladu da zabrani tu bratovštinu koja se formirala u crkvi sv. Marije Zvonika jer bi mogla uzrokovati nevolje. Tamo se 'braća sastaju i održavaju sjednice, koje mogu biti uzrok mnogome zlu'. Mletačka je vlada odgovorila neka ostane sve kako je bilo"; G. Novak, *Povijest Splita* III, 1514.

[165] NADS, ABSD.

[166] O bratovštinama u srednjovjekovnoj Europi vidi: Ch. Black, *Italian Confraternities*; John Henderson, *Piety and Charity in Late Medieval Florence*, Oxford, Clarendon Press (1994).

[167] T. Raukar, "Srednjovjekovni grad», 46.

DODATAK:

1. *Popis bratima iz 1525. godine*, NAS, ABSD, knj. 8, fol. 58'-61.
2. *Katastarski plan Splita, 1831,* Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, Split.
3. *Crkva sv. Duha u Splitu*, *današnje stanje* (fotografija: Joško Ćurković).
4. *Faksimil dokumenta (djelomični popis terena)*, NAS, ABSD, knj. 8, fol. 42 (fotografija: Joško Ćurković).

Frataia de San Spirito
A
Antonio Masarich
Antonio Suogtinich
Antonio Fauro
Antonio Rudicich
Antonio Chochosich
Arner Milinouich
Andrea Blagageuich
Andrea Lelouinof
Arner Domganouich
Antonia Obadichia
B
Bernardin Tentor
Bernic Chogneuich
Benedeto de Lorencin
Bartan Mantelic
C
Ciprian Tentor
Catarina Iuranoua
Catarina Petranzuloua
(naknadno upisano):
Catiza de sancti Arner
Catusa Butiroua
Catilena Zoranoua
D
Domenigo Tuarcouic
Doimo Filipouic
Doimo Dragicheuic
Doimo Dmischouic
Domeniga Zachocheuicha
Dobriza Chlugnichia
F
Franceschо Orese
(naknadno upisano:)
Filipa Zachocheuichia
G
Gregor Zuuicic
I
(naknadno upisano:) In luogo del suo marido Gasperina Agustina
Ser Ieronymo De Matio
prete Ser Ieronymo De Sestan
Ieronymo Ifchouich
Ieronymo Zmignanouic
Ieronymo Faurotouic
prete Ser Ieronymo Iugouic
Iacomo de Abaco
Ieronymo Trunbetin
Iulia Nadalichia
Iacomo Batouina
Ielina Radmilouichia
Iuana Trauicichia
Ielina Drasina
Iacoviza Chriuosina
Iercha Demonzia
Iuana Sinchouichia
L
Luca Domgnauic
Luca de Zuane
Luca Iucoine Iucouic
Lorenzo Trauaric
Lucia Tomina
M
Marin Domicio
Marco de Zorzi
Marco Dancona
Marin Domgnauic
Matio Radouicic
Matio Radiucic
Matio de Marchusin
Michel Biloseuic
Michel Paic
Michel Valentin
Marin Halic
Margarita Zotina
Maruniza Sestriniza
Mandalina Radouanoua (*dodano:*) cantata per tre mese suo marido
Simon ala letera S.
N
Nicolo Grego (*dodano:*) Nicollo Aquila
Nicolo Tuardicic

Nicolo perlabeta
Nicolo Baicic
Nicolo Da Zeta
Nunzarelo Da Pisenza
Nicolota Zripouicia (*naknadno upisano*:) morta sul viazi da Roma
P
Piero Cannbio
Piero Bonzorno
Polo Zachocheuic
Piero Lipota
Piero Batiuela
Piero Zudieuic
Piero Sargo
Piero Dragnic
Piero Chiachin
R
Radouan Calafao
RadiçMariner
Rocho Doglodouic
S
Sipio de Florio
Simon Vrmanic
Stefano Detrentic
Stas Martinouic
Simon Zenero de Radouan
Simunita Chlugnichia
Stana Sestriniza
T
Tomaso Sumiza
Tomaso Buratouic
Tomaso Mariner
Tamiza Hudobichia
Tomiza Faurotoua
V
Valenta Buter
Vintura Mihanouic
Z
Zan De Arner
Zan Rudicic
Zan Mlagnasouic
Zan Zotic
Zan Deuetinic
Zan Babic
Zorzi Chocosic / Zan Filipouich
Zorzi Mihaceuic
Zorzi Zuitic
Zan Pribinic
Zuana Zescouichia
Zabeta Tarzagouichia
Zaneto Lucaferouich

Literatura

1. Guerrino, Pellicia - Rocca, Giancarlo (ur.), *Dizionario degli istituti di perfezione, VI (Monachesimo urbano – Pinzoni*), Roma: Edizioni Paoline (1969), 994.
2. Bazala, Vladimir, „Prolegomenon historiji zdravstvene kulture naroda Jugoslavije“, *Acta historiae medicinae*, 1 (1961) 1, 17-45.
3. Belas, Ante, „Brašćina sv. Duha u Trogiru“, *Jadranski dnevnik* sv. 183 (1938), 9-10.
4. Benyovsky, Irena, “Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima”, *Croatica Christiana periodica*, sv. 41, god. 22, (1998.), 137-160.
5. Black, Christopher, *Italian Confraternities in the Sixteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, (1989).
6. Bolonić, Mihovil, *Bratovština sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku, Kapari (1323-1979) i druge bratovštine na otoku Krku*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (1975).
7. Boyd, Catherine E., *Tithes and Parishes in Medieval Italy: the historical roots of a modern problem*, Ithaca, NY: Cornell University Press for the American Historical Association (1952).
8. Čoralić, Lovorka, „Izbori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike“, *Croatica Christiana periodica* 27 (1991), 88-96.
9. Čoralić, Lovorka, „Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini“, *Croatica Christiana Periodica* 31 (1993), 49-128.
10. De Angelis, Pietro, *L'Archiconfraternita ospitaliera di Santo Spirito in Saxia*, Rim, (1950).
11. Delalle, Ivo, *Trogir; vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*, Split: Hrvatska štamparija (1936).
12. Diana, Deša, „Liturgijski predmeti splitskih crkava u 'Bogatstvu i uboštvu Jerolima Kavanjanina'“, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 12 (1996), 361-368.
13. Duplančić, Arsen. „Ulomci arhiva splitskih bratovština u Arheološkom muzeju u Splitu”, *Croatica Christiana periodica* 27 (1991), 107-116.
14. Farlati, Daniele, *Illyricum sacrum* III-IV, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti (1765, 1769).
15. Fisković, Cvito, „Historički i umjetnički spomenici u Škripu na Braču“, *Jadranski dnevnik* 95 (1938), 9-10.
16. Fisković, Cvito, „Aleši, Firentinac i Duknović u Trogiru“, *Bulletin JAZU* VII/1 (1959), 20-45.
17. Fisković, Cvito, „Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Stonu”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 13 (1961), 114-132.
18. Fisković, Cvito, “Splitski lazareti i leprozoriji”, *Acta historica medicinae, pharmaciae et veterinae* 3/1-2 (1963), 5-26.
19. Fisković, Cvito, „Dva pravilnika trogirskih bratovština na hrvatskom jeziku”, *Čakavska rič* 1 (1971), 103-111.
20. Fisković, Cvito, „Dva pravilnika splitskih bratovština na hrvatskom jeziku“, *Čakavska rič* 2 (1971), 117-135.
21. Fisković, Igor, „Povijesno i umjetničko značenje Blaža Jurjeva Trogiranina”, *Blaž Jurjev Trogiranin, katalog izložbe*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (1986), 18-28.
22. Fisković, Igor, „Srednjovjekovna izgradnja i identitet grada Splita“, *Kulturna baština* 19 (1989), 28-49.
23. Fisković, Igor, „Gotička kultura Trogira“, *Mogućnosti* 10-11 (1980), 1036-1066.
24. Grah, Ivan, „Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (nastavak i kraj)“, *Croatica Christiana Periodica* 21 (1988), 63-106.

25. *Lexicon des Mittelalters*, Quelle, CD-ROM-Ausgabe, Verlag J. B. Metzler 2000, LexMA 4, 2028-2029.
26. Henderson, John, "The parish and the poor in Florence at the time of the Black Death: the case of S. Frediano", *Continuity and Change* 3 (1988), 247-272.
27. Henderson, John *Piety and Charity in Late Medieval Florence*, Oxford: Clarendon Press (1994).
28. Ivančević, Radovan, *Rana renesansa u Trogiru*, Split: Književni krug (1997).
29. Ivanišević, Milan. „Pravila bratovštine svetoga Staša u Splitu", *Građa i prilozi za povijest Dalmacije, (Zbornik radova posvećenih sedamdesetgodišnjici života Danice Božić-Bužančić)* 12 (1996), 281-293.
30. Janeković-Römer, Zdenka. *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjevjekovlja i humanizma*. Zagreb-Dubrovnik: HAZU (1999).
31. Jedin, Hubert (ur.), *Velika povijest crkve* III/2, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (1993).
32. Karbić, Damir, "Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine 13. do početka 16. stoljeća", *Historijski zbornik* 44/1 (1991), 43-76.
33. Karbić, Marija - Ladić, Zoran, „Oporuke stanovnika grada Trogira u Arhivu HAZU", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001), 161-254.
34. Katić, Lovre, „Prilog poznavanju crkvenog namještaja u Dalmaciji", *Vjesnik Arheološkog društva Hrvatske* 56-59/II (1954-1957).
35. Kempers, Bram, "Icons, Altarpices, and Civic Ritual in Siena Cathedral, 1100-1530", u: Hanawalt, Barbara A., Reyerson Kathryn L (ur.) *City and Spectacle in Medieval Europe*, Minneapolis-London: University of Minnesota Press (1994), 89-137.
36. Klaić, Nada, *Povijest grada Trogira. Javni život grada i njegovih ljudi*, Trogir: Muzej grada Trogira (1985).
37. Kovačić, Slavko, „Kancelarija i arhivska građa splitske nadbiskupije od 1506. do 1833", *Građa i prilozi za povijest Dalmacije (Zbornik radova posvećenih sedamdesetgodišnjici života Danice Božić-Bužančić)* 12 (1996), 301-326.
38. Marasović Tomislav, *Prva stoljeća grada Splita*, Split: Mala splitska biblioteka (1998).
39. Mcree, Benjamin R, "Unity or Division? The Social meaning of Guild Ceremony in Urban Communities", u: Hanawalt, Barbara A., Reyerson Kathryn L (ur.) *City and Spectacle in Medieval Europe*, Minneapolis-London: University of Minnesota Press (1994), 189-208.
40. Migotti, Branka, *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*, Zagreb: JAZU (1990).
41. Milošević, Miloš, „Bratovština sv. Duha u Kotoru i njeni članovi pomorci (XIV-XVI) stoljeće", *Godišnjak pomorskog muzeja* 11 (1963), 115.
42. Mogorović Crljenko, Marija, «Hospitali u Istri u srednjem i ranom novom vijeku», *Povijesni prilozi* 23 (2002), 105-117.
43. Novak, Grga, "Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u sredovjekovnom Splitu", *Starohrvatska prosvjeta* 3/1 (1949), 103-114.
44. Novak, Grga, *Povijest Splita* I-III, Split: Književni krug (1957-1961).
45. Novak, Grga, „Dalmacija god. 1775/6 gledana očima jednog suvremenika", *Starine JAZU* 49 (1959).
46. Ostojić, Ivan, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (1975).
47. Pecarski, Branka. „Jedna trogirska minijatura 15. stoljeća", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 12 (1960), 147-148.
48. Perić, Perislav. „Splitski kaštel i novi prilozi topografiji samostana sv. Klare u Splitu", *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* (*Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Danice Božić-Bužančić)* 12 (1996), 171-207.
49. Petric, Stjepan, „Bratovštine u Šibeniku", *Croatica christiana periodica*, 39 (1997), 97-136.

50. Petrić, Nikša, “Sukob plemića i pučana kroz izgradnju grada Hvara”, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest (Matij Ivaniš i njegovo doba)* 10 (1977), 447-453.
51. Prijatelj, Kruno, “Andrija Aleši u Splitu”, u: (ur.) Cvito Fisković - Kruno Prijatelj, *Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i Rabu*, Split : Izdanje Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu (1948).
52. Prijatelj, Kruno, „Pala 'Silaska Duha' Palme Mlađeg u Omišu“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 66-69 (1954-1957), 202-204
53. Prijatelj, Kruno, „Umjetnički profil slikara Blaža Jurjeva”, *Blaž Jurjev Trogiranin, katalog izložbe*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (1986), 9-18.
54. Pullan, Brian, “Support and redeem: charity and poor relief in Italian cities from the fourteenth to the seventeenth century”, *Continuity and Change*, sv. 5 (1990), 177-207.
55. Raukar, Tomislav, “Komunalna društva u Dalmaciji u 14. stoljeću”, *Historijski zbornik* 33-34 (1982), 139-209,
56. Raukar, Tomislav, “Komunalna društva u Dalmaciji u 15. st. i prvoj polovini 16. stoljeća”, *Historijski zbornik* 35 (1982), 43-118.
57. Raukar, Tomislav. „Društveni razvoj u Hrvatskoj u 15. stoljeću”, *Historijski zbornik* 38 (1985), 75-94.
58. Raukar, Tomislav, „Srednjovjekovni grad na južnom Jadranu: prostor i društvo”, *Spomenica Ljube Bobana, 1933.-1994*. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest filozofskog fakulteta (1996), 43-50.
59. Raukar, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga; Zavod za hrvatsku povijest filozofskog fakulteta (1997).
60. Rehberg, Andreas, „Nuntii, Questuarii, Falsarii; L'ospedale di S. Spirito in Sassia e la raccolta delle elemosine nel periodo avignonese“, *Mélanges de l'éole française de Rome; Moyen Âge* 115, (2003) 41-132.
61. Reynolds, Susan. *Kingdoms and Communities in Western Europe 900-1300*, Oxford: Clarendon Press (1986).
62. Rismondo, Vladimir, *Statut grada Splita*, Split: Književni krug (1987).
63. Rismondo, Vladimir, *Povijest grada Trogira* 1-2, Split: Književni krug (1978).
64. Risse, Guenther B, *Mending Bodies, Saving Souls. A History of Hospitals*, Oxford: Oxford University Press (1991).
65. Roller, Dragan, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb: JAZU (1951).
66. Saulnier, Petrus, *De capite sacri ordinis Sancti Spiritus. Dissertatio in qua ortus, progressusque ordinis totius, ac speciatim Romanae Domus amplitudo, praerogatiuum Ius et Oeconomia differuntur*, Romae: Typographum Regium (1649).
68. Stipišić, Jakov (ur.), *Splitski spomenici, Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Çove iz Ankone od 1341. do 1344.*, Zagreb: HAZU (2002).
69. Stošić, Krsto, „Crkvica i bratovština sv. Duha u Šibeniku“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* L/1928-29 (1932), 400-414.
70. Šunjić, Marko, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo: Svjetlost (1967).
71. Štoković, Vjekoslav, „Poslovne knjige istarskih bratovština – značajni izvori za proučavanje društvene i gospodarske povijesti (jedan primjer iz Tara na Poreštini)“, *Vjesnik Istarskog Arhiva* 1 (1991), 85-95.
72. Terpstra, Nicholas, *Lay confraternities and civic religion in Renaissance Bologna*. Cambridge: Cambridge University Press (1995).
73. *Zlatna knjiga grada Splita*, (ur.): Frangeš, Ivo, Split: Književni krug (1996).
74. Vojnović, Kosta, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici dubrovačkoj od 13. do konca 18. vijeka* 1, Zagreb: MHJSM (1899).
75. Zelić, Danko, „Šibenske crkve, postanak grada i utemeljenje šibenske biskupije“, u: (ur.) Ćuzela Josip i dr., *Sedam stoljeća šibenske biskupije* (*Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, Šibenik (2001), 791-802.